

Alfred Toczek

Środowisko historyków lwowskich w latach 1860-1918

Prace Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności 6, 123-158

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Alfred TOCZEK

ŚRODOWISKO HISTORYKÓW LWOWSKICH W LATACH 1860–1918

W okresie autonomii galicyjskiej środowisko historyków lwowskich należało, obok krakowskiego i warszawskiego, do czołowych w Polsce. Największe skupiska historyków w tym okresie, dorównujące swoim poziomem przodującym krajom w Europie, mieściły się w Galicji, w Krakowie i Lwowie. Na Uniwersytecie Lwowskim działał silny ośrodek historyczny, wspierany przez badaczy dziejów z Ossolineum i przez Towarzystwo Historyczne wraz z „Kwartalnikiem Historycznym”¹. Kresowe położenie Lwowa z jego swoistymi zainteresowaniami, jego odmienna atmosfera, silniejsze mieszczaństwo, a w związku z tym mocniejsze tradycje liberalno-demokratyczne, łatwiej asymilujące przybyłych z Królestwa Polskiego i zaboru pruskiego, słabsze związki z kołami stańczykowskimi, mniejsza zależność poglądów historycznych od politycznych sprawiły, że lwowskie środowisko historyczne posiadało inny charakter niż krakowskie.

Powstanie trzeciej obok krakowskiej i warszawskiej – **szkoły historycznej lwowskiej** wiązało się z działalnością Ksawerego Liskego. Przewodziła ona w ugruntowaniu metody krytycznej analizy źródeł, erudycyjnej strony badań historycznych i nauk pomocniczych historii. Cechał ją więc wysoki stopień erudycji, troska o ścisłość naukową. Znacząca się zdecydowana przewaga analizy nad syntezą. Nazywana

¹ *Historiografia polska w dobie pozytywizmu (1865–1890)*, red. R. Przelaskowski, Warszawa 1968, s. 14-15.

jest przez historyków historiografii „akademicka”². Jej twórca K. Liske wykształcił tu spore grono wybitnych historyków. Czołowi przedstawiciele tej szkoły dystansowali się od poglądów szkoły historycznej krakowskiej. Pomimo także konserwatywnych poglądów K. Liske był jej zdecydowanym przeciwnikiem. Szymon Askenazy w swych pracach zwalczał pesymizm szkoły krakowskiej, zwłaszcza interpretację przyczyn upadku Polski. Ludwik Finkel natomiast w swoich poglądach historyozoficznych był umiarkowanym przeciwnikiem szkoły krakowskiej i zwolennikiem szkoły Sz. Askenazego. O. Balzer twierdził natomiast, że „pogląd, jakoby w niedostatkach naszego ustroju tkwiła istotna przyczyna upadku Polski, okazał się błędnym”³. Dalej stwierdzał, że „właściwą przyczyną upadku naszej państwowości [...] jest: pożądlivość złączonych, więc przemożnych, na zgubę Polski sprzysiężonych sąsiadów”. W konkluzji zauważał, że gdyby nie rozbiory, to Polska pod wpływem skutecznych reform wzmocniłaby się i przetrwała.

Podstawę materiałową dla lwowskich historyków stanowiły zbiory Archiwum Krajowego Akt Grodzkich i Ziemskich, tzw. Bernardyńskiego. Istotną rolę spełniał Zakład Narodowy im. Ossolińskich (ZNiO), wspierając naukę, finansując wydawnictwa i udzielając stypendiów zarówno młodemu, jak i doświadczoneму badaczom. Z biblioteki Zakładu, pomnażającej stale zbiory druków i rękopisów, korzystali liczni historycy. Kontynuowano tu wydawnictwo *Monumenta Poloniae Historica*, a od 1874 r. rozpoczęto także edycje rozpraw historycznych. Po 1900 r. dużą rolę w życiu lwowskiego ośrodka historycznego odgrywało też Towarzystwo dla Popierania Nauki Polskiej, a jako warsztat pracy również Biblioteka Uniwersytecka⁴. W ocenie badaczy, z punktu widzenia dorobku twórczego, jego trwałości oraz w zakresie wydawnictwa źródeł lwowskie środowisko historyczne jest często uważane za przodujące wówczas

² A. F. Grabski, M. H. Serejski, *Historiografia polska w latach 1863–1899* [w:] *Historia nauki polskiej*, t. IV, cz. III, Wrocław 1987, s. 591; M. H. Serejski, *Zarys historii historiografii polskiej*, cz. II (1860–1900), Łódź 1956, s. 71.

³ A. F. Grabski, *Zarys historii historiografii polskiej*, Poznań 2000, s. 151–152. Należy dodać, że poglądy te O. Balzer wygłosił w specyficznych warunkach I wojny światowej w pracy: *Z zagadnień ustrojowych Polski*, Kraków 1915; reedycja: Warszawa 1985. Zob. też: R. Nowacki, *Oswald Balzer (1858–1933)*, Opole 1998, s. 160. Stwierdza on za A. Wierzbickim, że powyższa rozprawa „postrzegana jest dziś jako «wydarzenie niepośledniej miary» w ewolucji kierunku optymistycznego, który odegrał znaczącą rolę w reinterpretacji poglądów na dzieje Rzeczypospolitej Szlacheckiej”.

⁴ J. Maternicki, *Historiografia polska w latach 1900–1918*, [w:] *Historia nauki polskiej*, s. 620; zob. także: *Historiografia polska XX wieku*, cz. I: *Lata 1900–1918*, Wrocław 1982, s. 22–25.

w Polsce. Pomimo tego jest najmniej opracowane⁵. Ta dotkliwa luka czeka na wypełnienie.

Niniejsze opracowanie nie stanowi pełnego obrazu tego środowiska, a tylko zarys jego głównych cech i wynikających stąd postulatów badawczych. Pod pojęciem **lwowskiego środowiska historycznego** autor rozumie zbiorowość historyków, którzy stale lub przez jakiś czas pracowali i zazwyczaj mieszkali we Lwowie, publikując co najmniej kilka prac historycznych (w tym chociaż jedną znaczącą) i udzielając się na rzecz tego środowiska⁶. Słów „historyk lwowski” w niniejszym artykule użyto w znaczeniu: badacz przeszłości, jej popularyzator, edytor źródeł historycznych, autor podręczników i opracowań dydaktycznych, który oprócz publikacji wniósł konkretny, praktyczny wkład w rozwój swojego środowiska historycznego⁷. Celem

⁵ Uwaga ta dotyczy szczególnie okresu do 1900 r. Brak dogłębnej charakterystyki wszystkich wspomnianych trzech środowisk. Dużo więcej wiemy jednak o krakowskim, a szczególnie warszawskim ośrodkach historycznych.

⁶ Istotny jest stopień uwzględnienia poszczególnych grup historyków. W niniejszym opracowaniu kryterium stanowiło tu znaczenie publikacji zarówno dla badań historycznych, jak i dla rozwoju świadomości i kultury historycznej społeczeństwa. Szczególną rolę odegrało tzw. „miłośnictwo Lwowa” (to m.in. określenie Łucji Charewiczowej) i Ziemi Lwowskiej, a także historii w ogóle. Chodziło tu np. o uzupełnienie ogromnych luk w szeroko pojętych dziejach Lwowa i płd.-wsch. ziem dawnej Rzeczypospolitej. Doszło w tym celu do współpracy w tym zakresie uczonych (historyków i przedstawicieli nauk pokrewnych), także półprofesjonalistów oraz historyków amatorów o dużym wpływie na rozwój społecznej świadomości historycznej. Poniżej objęto więc badaniami wszystkich historyków: dziejów politycznych, społeczno-gospodarczych, państwa i prawa, wojen i wojskowości, oświaty i kultury. Wśród przedstawicieli dyscyplin wyspecjalizowanych, takich jak archeologia, historia literatury, historia sztuki, historia filozofii, historia prasy, historia książki, historia muzyki, historia poszczególnych nauk matematyczno-przyrodniczych, uwzględniono tych historyków, którzy podejmowali szerszą problematykę badawczą. Takich, którzy byli cytowani przez historyków, uczestniczyli w dyskusjach przez nich toczonych (np. w zjazdach historycznych), szczególnie w pracach Towarzystwa Historycznego, a także publikowali w „Kwartalniku Historycznym”. Przedstawiciele powyższych dyscyplin wyspecjalizowanych nieraz też publikowali pojedyncze teksty z zagadnień pierwszej grupy. Zaliczono tu też przedstawicieli nauk pokrewnych, takich jak filozofia, ekonomia, prawo, etnografia czy pedagogika, którzy wnieśli konkretny wkład do badań historycznych. Spośród historyków-amatorów, zajmujących się najczęściej historią regionalną i lokalną, historycznych bibliografów, popularyzatorów, publicystów historycznych itp., uwzględniono tylko najbardziej reprezentatywne postaci dla każdej z grup. Por.: J. Maternicki, *Polskie środowisko historyczne lat 1918–1939. Założenia metodologiczne badań. Ich organizacja i dotychczasowe wyniki*, [w:] *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1986, s. 48-55.

⁷ Por. J. Maternicki, *Historycy warszawscy w latach 1918–1939*, [w:] *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej*, cz. IV, red. J. Maternicki, Warszawa 1990. Na s. 99 stwierdza on, że „historykiem jest każdy, kto prowadzi badania naukowe w dziedzinie historii (nad przeszłością), zajmuje się w sposób fachowy (umiejętny) edytorstwem źródeł

zarysowania ogólnego kształtu lwowskiego środowiska historycznego wzięto pod uwagę krąg problemów, które pozwolą to uczynić⁸.

Liczebność tego środowiska szacuje autor na ok. 200 osób; dotychczas dysponuje on większością danych dla 177 z nich i taką próbę poddał wstępnej, ogólnej charakterystyce⁹.

historycznych i naukową informacją historyczną, upowszechnia w druku wiedzę historyczną lub też uprawia ogólniejszą refleksję nad przeszłością, nauką historyczną i nauczaniem historii”.

⁸ Charakterystyka badanej zbiorowości historyków lwowskich oparta jest w dużym stopniu o dane zaczerpnięte z ponad 30 słowników, encyklopedii i wydawnictw informacyjnych. Niemala wiadomości dostarczyły również materiały archiwalne i rękopisy biblioteczne z lwowskiego Archiwum Obwodowego (DALO, głównie fond nr 26 Uniwersytetu Lwowskiego), Centralnego Archiwum Historycznego we Lwowie (CDiA), Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (ZNiO), we Wrocławiu, Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie i in. Wykorzystano też szeroko literaturę przedmiotu. Główne wydawnictwa, z których autor zaczerpnął najwięcej informacji (dokonując ich weryfikacji), to: *Polski Słownik Biograficzny*, Kraków 1935–; A. Śródka, *Uczeni polscy XIX–XX stulecia*, Warszawa, t. 1 (A–G), 1994; t. 2 (H–Ł), 1995; t. 3 (M–R), 1997; t. 4 (S–Z), 1998; *Biogramy uczonych polskich*, cz. I: *Nauki społeczne*, z. 1–3. Wrocław 1983–1985; cz. IV: *Nauki techniczne*, Wrocław 1988; cz. VII: *Nauki o ziemi i górnictwo* A–Z, Wrocław 1992; *Słownik Historyków Polskich*, Warszawa 1994; J. Starnawski, *Sylwetki lwowskich historyków literatury*, Łódź 1997; *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, t. 1: A–M, Warszawa 1984, t. 2: N–Z, Warszawa 1990; *Słownik Polskich Teologów Katolickich*, t. 1–4, Warszawa 1981–1983; 1918–1981, t. 5–7, Warszawa 1983; *Bibliografia Literatury Polskiej „Nowy Korbut”*, t. 7, 8, 13, 14, 15, 16; G. Korbut, *Literatura polska od początków do wojny światowej*, t. IV: 1864–1914, wyd. 2 pow. Warszawa 1931; *Encyklopedia Ukrainoznawstwa*, Kyjiv–Lviv 1993–2000, t. 1–10; *Encyklopedia of Ukraine*, vol. I–V, Toronto, Buffalo, Londyn 1984–1993; *Dovidnyk z istorii Ukrainy. A–Ja*, wyd. 2 popr. i uzup. Kyjiv 2001; *Słownik Badaczy Literatury Polskiej*, red. J. Starnawski, t. 1, Łódź 1994, t. 2, Łódź 1998, t. 3, Łódź 2000, t. 4, Łódź 2001; *Słownik Pracowników Książki Polskiej*, Warszawa–Łódź 1982; *Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)*, cz. I: A–K, cz. II: L–Z, Warszawa 1981; *Słownik Dziennikarzy Polskich 1661–1945*, red. W. Zuchniewicz, Prasa Polska 1981–1984; *Słownik Biograficzny Archiwistów Polskich*, Warszawa–Łódź 1988; *Historia Wychowania. Słownik Biograficzny*, Olsztyn 1994 i kilka innych dostarczających wiadomości do pojedynczych historyków. Informacje zaczerpnięte z powyższych wydawnictw tylko wyjątkowo odnotowywano w przypisach.

⁹ Przy charakterystyce powyższego środowiska autor niniejszego opracowania posłużył się opracowaną przez siebie „Kartoteką historyków lwowskich w latach 1860–1918”. Należy dodać, że w podanej liczbie 177 osób znajdują się wszyscy ważniejsi historycy lwowscy tego okresu. Uwaga ta dotyczy w całej rozciągłości lwowskich badaczy dziejów, nieco mniej popularyzatorów historii. Dla niniejszej charakterystyki niektórych z nich autor dotąd nie znalazł wystarczających danych. Chodzi tu m.in. o Stanisława Kunasiewicza (1842–1879) czy Lucjana Tatomira (1830 lub 1836–1901). Więcej natomiast wiadomo o ich historycznej twórczości. Na obecnym etapie poszukiwań autor jest pewny co do 198 nazwisk historyków lwowskich. Weryfikacji poddawanych jest jednak jeszcze kilkanaście osób, stąd liczba ta ulegnie zwiększeniu. Jak już wyżej stwierdzono, są to jednak nazwiska osób, których wkład w rozwój lwowskiego

Jeżeli chodzi o **pochodzenie społeczne**, to ze względu na brak danych w stosunku aż do 48 osób, może powstać tylko niepełny obraz¹⁰. Zdecydowanie przeważają historycy pochodzenia inteligenckiego (aż 73 osób na 131, czyli wyraźnie ponad połowa). Obejmuje ono jednak szeroką paletę zawodów. Pośród tej sporej grupy znajdują się nazwiska największych lwowskich historyków¹¹. Dość często pojawia się również pochodzenie ziemiańskie (szlacheckie), do którego zaliczono 24 osoby. Są wśród nich tak uznani lwowscy historycy, jak: Jan Antoniewicz-Bołoz, Aleksander Barwiński (Oleksander Barwiński¹²), Kazimierz Chłędowski, Bronisław Dembiński czy Stanisław Starzyński. Z rodzin rzemieślniczych wywodziło się 13 osób. Zaliczają się do nich: Wilhelm Bruchnalski, Franciszek Jaworski, Edward Porębowicz czy Stanisław Zakrzewski. Najmniej liczna grupa to osoby pochodzenia chłopskiego (6), za to z takimi nazwiskami, jak: ks. Józef Bilczewski (w 1900 r. przerwał pracę naukowo-dydaktyczną, jako nowy rzymskokatolicki arcybiskup metropolii lwowskiej), ks. Jan Fijałek czy Iwan Franko.

Następne istotne zagadnienie to **pochodzenie geograficzne (terytorialne)** badanej zbiorowości. Zdecydowanie przeważają historycy urodzeni we wschodniej Galicji (na 171 zbadanych aż 98 pochodziło z tamtych terenów). Dość liczną grupę (28 osób) stanowią rodowici lwowianie. Spośród nich do najbardziej uznanych można zaliczyć: Bronisława Gubrynowicza, Aleksandra Hirschberga, Romana Pilata, Stanisława Schnurr-Pełtowskiego czy Aleksandra Semkowicza. Sporo, bo 38 osób, pochodziło z zachodniej Galicji, w tym siedmiu z Krakowa (z tych ostatnich najbardziej znani to: Józef Białynia-Chołodecki, Alfred Blumenstock-Halban, a przede wszystkim Tadeusz Wojciechowski). Doliczając jedną osobę ze Śląska Cieszyńskiego (Józef Buzek), daje to liczbę aż 145 osób, pochodzących z zaboru austriackiego. Z zaboru rosyjskiego (głównie z Królestwa Polskiego) wywodziło się 14 badanych, z tego aż 9 z Warszawy (m. in. E. Porębowicz, J. Rutkowski, A. Szelański czy S. Zakrzewski). Na zabór pruski przypada 11 osób. Pośród nich znajdujemy czołowe postacie lwowskiego środowiska

środowiska historycznego nie był pierwszorzędny, a w wielu przypadkach nawet nie drugorzędny.

¹⁰ Niektóre źródła informacji nie podają pochodzenia społecznego (włącznie z 80 teczkami osobowymi historyków pracujących i uzyskujących doktoraty na Uniwersytecie Lwowskim we lwowskim DALO, fond 26). Wynika stąd największa w niniejszych badaniach luka.

¹¹ Są to m.in.: W. Abraham, O. Balzer, A. Bielowski, L. Finkel, B. Gubrynowicz, M. Hruszewski, W. Kętrzyński, L. Kubala, K. Liske, W. Łoziński, A. Małcki, A. Petruszewicz, R. Pilat, A. Prochaska, A. Semkowicz i T. Wojciechowski.

¹² Nazwiska w jęz. ukraińskim są podane tylko raz w nawiasie, następnie tylko w jęz. polskim.

historycznego rodem z Wielkopolski: K. Liske czy niemniej zasłużony, m.in. założyciel pierwszej katedry historii literatury polskiej na Uniwersytecie Lwowskim, Antoni Małecki, ale też filary lwowskiej filologii klasycznej – Ludwik Ćwikliński i Zygmunt Węclewski, zarazem autorzy prac historycznych. Do nich należy dodać B. Dembińskiego, Wojciecha Kętrzyńskiego czy Ignacego Koschembahr-Łyskowskiego, pochodzących z innych ziem zaboru pruskiego. W rezultacie uzyskamy obraz poważnego wkładu w rozwój lwowskiego ośrodka historycznego osób wywodzących się z tego zaboru. Wynika to m.in. z gruntownego wykształcenia, jakie posiadli na niemieckich uniwersytetach.

Badana zbiorowość podlega **kategoryzacji narodowościowej**. Wyróżniamy w niej grupę polską (aż 153 osoby), ukraińsko-ruską (18), żydowską (6) i austriacką (2). Wielonarodowościowy Lwów i wzajemne przenikanie narodowości znajdowało swoje odzwierciedlenie i w jego środowisku historycznym. W grupie historyków polskich możemy wymienić co najmniej 5 osób pochodzenia żydowskiego w pierwszym pokoleniu, zasłużonych dla polskiej historiografii, jak: Szymon Askenazy, Ludwik Finkel, Józef Nusbaum-Hilarowicz czy Irena Pannenkowa. Natomiast wśród historyków pochodzenia ukraińskiego, należy wyróżnić osoby umownie nazwane polsko-ukraińskimi, np. Bohdan Janusz czy Anatol Lewicki, pozostające w kręgu kultury obu narodów. Część historyków ukraińskich blisko związała się z nauką zarówno ukraińską, jak i polską, z uwzględnieniem m.in. badań komparatystycznych. Jednocześnie poprzez badanie dziejów Rusi i znaczny udział w rozwoju ukraińskich instytucji naukowo-kulturalnych, podkreślali swą narodową tożsamość. Za dobitne przykłady mogą posłużyć takie zasłużone postacie dla nauki i kultury ukraińsko-ruskiej, ale też i polskiej, jak: członkowie czynni krakowskiej Akademii Umiejętności – Antoni Petruszewicz (Antin Petruszewycz) oraz Izydor Szaraniewicz (Isydor Szaranewycz) czy Aleksander Kollesa (Ołeksander Kołłesa) i Cyryl Studziński (Kyryło Studziński). Natomiast twórcą ukraińskiej szkoły historycznej we Lwowie, długoletnim kierownikiem Katedry Historii Ukrainy na Uniwersytecie Lwowskim był przybyły z Kijowa – Michał Hruszewski (Myhajło Hruszewskyj), publikujący tylko w jęz. ukraińskim¹³. Spośród historyków żydowskich zajmujących się głównie dziejami polskich, w tym i galicyjskich Żydów, na szczególną uwagę zasługują Majer Bałaban i Mojżesz Schorr¹⁴. Germanista, ale też znawca Mickiewicza (jedynie w tym

¹³ M. Hruszewskij, *Curriculum vitae*, DALO f. 26, op. 5, spr. 510, k. 54 (w jęz. ukraińskim), k. 55 (tłum. polskie), również k. 69 i 72; *Istoriografia. „Encyklopedia Ukrainoznawstwa”*, t. 3, Lwiv 1994, s. 889; *Kafiedra istorii Ukrainy u Lwiwskomu Universiteti* [w:] I. Czornowół, *Polsko-Ukraińska Uchoda 1890–1894 rr.*, Lwiv 2000, s. 133-137.

¹⁴ *Profesor Mojżesz Schorr. Materiały z sesji naukowej*, Kraków, 16 XI 1993, Kraków 1995.

przypadku z publikacjami w jęz. polskim) Richard Maria Werner¹⁵ oraz m.in. badacz dziejów Polski średniowiecznej, chociaż publikujący tylko w jęz. niemieckim, Henryk von Zeissberg to austriaccy wykładowcy na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego.

Środowisko historyków lwowskich charakteryzowało się dość wysokim poziomem wykształcenia. Zdecydowana ich większość (147) posiadała **wykształcenie wyższe**, chociaż w niektórych przypadkach niepełne. Badani pochodzący z Galicji studia podstawowe odbywali przede wszystkim na Uniwersytecie Lwowskim (104) oraz na Uniwersytecie Jagiellońskim (24), niejednokrotnie uzupełniając je na uczelniach zagranicznych, wcześniej często otrzymując na to krajowe (z różnych fundacji) stypendia¹⁶. Siedmiu badanych odbywało studia podstawowe w Warszawie, w tym sześciu na uniwersytecie, również tym cesarskim (m.in. Sz. Askenazy).

Na uniwersytetach państw zaborczych (poza ziemiami polskimi) studia podstawowe odbywało 20 późniejszych lwowskich badaczy dziejów. Są to głównie osoby wywodzące się z zaborów rosyjskiego i pruskiego, gdzie brakowało uczelni o polskim charakterze. Na niemieckich uniwersytetach było ich 9, z tego 5 we Wrocławiu, 4 w Berlinie i 1 w Królewcu. W Berlinie studia podstawowe podjęli m.in. L. Ćwikliński i A. Małecki, we Wrocławiu B. Dembiński, K. Liske i Z. Węclewski a w Królewcu W. Kętrzyński. Na uniwersytetach rosyjskich studia tego rodzaju odbywały cztery osoby (z tego trzy w Kijowie, m.in. M. Hruszewski i jedna w Petersburgu), podobnie jak w Wiedniu (m. in. W. Dzieduszycki i M. Schorr).

Na powyższych wszechnicach i innych uczelniach krajów zaborczych oraz w szeregu szkół wyższych państw zachodnich przyszli historycy nadpęłtwiańskiego grodu odbywali **studia uzupełniające**. Nierzadko pobierali naukę kolejno w kilku uczelniach w okresie od jednego semestru do dwóch lat w jednej. Razem stanowi to 40 uczelni w 27 ośrodkach akademickich. Najliczniej studiowano na uniwersytecie wiedeńskim (35 osób), berlińskim (31), paryskim (13) i monachijskim (9). Przeważająca liczba takich studiów miała miejsce w Niemczech (81) w 11 ośrodkach, najczęściej w Berlinie (33), Monachium (18) i we Wrocławiu (9). W Au-

¹⁵ DALO f. 26, op. 5, spr. 241 (m.in. s. 9-10, życiorys w j. niem.); J. Starnawski, *Słownik Lwowskich Historyków Literatury*, Łódź 1997, s. 35-44.

¹⁶ Z fundacji tych korzystali najczęściej absolwenci galicyjskich uniwersytetów, przygotowywani do przyszłej pracy naukowej. Np. z fundacji im. Cesarza Franciszka Józefa I korzystali L. Finkel i S. Lukas. Stypendystami byli również m.in. O. Balzer, A. Kollesa, F. Papee, W. Podlacha; zob. J. Dybiec, *Mecenat naukowy i oświatowy w Galicji 1860–1918*, Wrocław 1981, s. 53, 58, 72-74. A. Kollesa np. otrzymał stypendium ks. Leona Sapiehy, odbywając dalsze studia w Wiedniu i tam uzyskując stopień doktora filozofii. DALO f. 26, op. 5, spr. 899, k. 4.

stro-Węgrzech zrealizowano ich 48, w sześciu ośrodkach na dziewięciu uczelniach. Zdecydowanie przeważa Wiedeń (40 osób, w tym na Uniwersytecie aż 35, co stanowi największą liczbę w przypadku studiów uzupełniających w ogóle). We Francji było ich 22 w dwóch ośrodkach (z tego aż w sześciu uczelniach paryskich z ilościową przewagą uniwersytetu).

Studia uzupełniające kolejno na 3-6 uczelniach zagranicznych odbyło 10 przyszłych lwowskich badaczy dziejów. Aż na sześciu pobierał naukę E. Porębowicz, a na czterech J. G. Pawlikowski, C. Studziński i ks. W. Żyła¹⁷. Studia uzupełniające połączone były niejednokrotnie z kwerendami archiwalno-bibliotecznymi, co później owocowało szeregiem ważnych i odkrywczych publikacji. Część badanych studiowała na dwóch, a nawet trzech wydziałach. Zdecydowanie najczęściej wybierano wydział filozoficzny (139 osób), w tym głównie historię (68). Na wydziale prawniczym pobierało naukę 51 osób, a na teologicznym – 15. Wynikało to z faktu, że przygotowanie do pracy naukowej w dziedzinie nauk historycznych można było uzyskać nie tylko na studiach historycznych, ale też prawniczych, filologicznych, teologicznych czy ekonomicznych. Duża część przyszłych historyków lwowskich, szczególnie uczonych, posiadała więc solidne i wszechstronne wykształcenie.

Krótką charakterystyka **mobilności (przemieszczania się)** historyków lwowskich skłania do stwierdzenia, że większość z nich trwale lub na długo związała się z tamtejszym środowiskiem. Zamieszkiwali oni we Lwowie, tutaj publikowali przeważającą część swoich prac i tu działali na rzecz swojego zawodowego środowiska. Jedna trzecia badanych zamieszkiwała cały czas we Lwowie, oczywiście w granicach chronologicznych 1860–1918. Zaliczają się do nich m.in. czołowi kreatorzy tego środowiska, np. O. Balzer, W. Bruchnalski, L. Finkel, W. Łoziński, A. Małecki, R. Pilat, A. Prochaska, A. Semkowicz, S. Starzyński czy I. Szaraniewicz. Z powyższego widać więc, że stałość pobytu i pracy sprzyjała jej efektem zarówno badawczym, jak też naukowo-organizacyjnym i harmonijnemu rozwojowi środowiska. Kolejne 37 osób mieszkało i pracowało we Lwowie ponad 20 lat.

Interesujących konstatacji dostarcza **charakterystyka miejsc poprzedniego pobytu** historyków, którzy w omawianym czasie sprowadzili się do

¹⁷ E. Porębowicz odbywał studia uzupełniające przez prawie 10 lat, głównie w zakresie dziejów literatur romańskich. I tak w latach 1883–1890 na uniwersytetach w Berlinie, Monachium, Montpellier, Barcelonie, Florencji i Wiedniu, a w latach 1896–1897 w École des Hautes Études w Paryżu. O E. Porębowiczu zob. m.in. *Edward Porębowicz (20 II 1862–24 VIII 1937)*, [w:] J. Starnawski, *Sylwetki lwowskich historyków literatury*, Łódź 1997, s. 45-59.

Lwowa. Najczęściej byli to nauczyciele gimnazjalni (22), którzy przeprowadzili się do Lwowa z innych galicyjskich miejscowości. Praca w jednym gimnazjum trwała nieraz tylko kilka lat, stąd nierzadkie było zjawisko, że dana osoba pracowała we Lwowie, następnie została przeniesiona do innego galicyjskiego gimnazjum, a stamtąd z powrotem do Lwowa, niekoniecznie do tej samej szkoły. Z Krakowa przybyło aż 13 historyków, z tego czterech z UJ (m.in. doc. Katedry Prawa Kościelnego – W. Abraham¹⁸ na prof. nadzwyczajnego i długoletniego kierownika Katedry Prawa Kanonicznego [w latach 1888–1937], doc. Katedry Historii Kościoła – ks. J. Fijałek na prof. nadzwyczajnego i kierownika Katedry Historii Kościelnej¹⁹ [1896–1912], doc. Katedry Nauk Pomocniczych Historii – S. Zakrzewski²⁰ na kierownika Katedry Historii Polski [1906–1936]), a z Biblioteki Jagiellońskiej na stanowisko skryptora w lwowskiej Bibliotece Uniwersyteckiej – T. Wojciechowski²¹). Z Warszawy przeniosło się 7 badanych, w tym były profesor Szkoły Głównej Warszawskiej – Z. Węclewski i dyrektor Biblioteki Ordynacji Krasieńskich – J. Kallenbach.

W całym charakteryzowanym okresie Lwów opuściło, przenosząc się do innych ośrodków, 49 historyków (część z nich – głównie nauczyciele gimnazjalni – wróciła po pewnym okresie). Najczęściej historycy lwowscy (16 osób) wędrowali do Krakowa. Pięciu przeniosło się na UJ (w tym ks. J. Fijałek²² oraz m.in. badacze dziejów, którzy naukową sławę i karierę

¹⁸ O długotrwałych problemach związanych z przejściem z UJ na Uniwersytet Lwowski sporo informacji przynoszą listy W. Abrahama do O. Balzera, *Korespondencja Oswalda Balzera*, t. II, 1882–1932, ZNiO, rkps 7660/II mf 2050, k. 9-43 [korespondencja z okresu od 20 X 1887 do 16 VII 1888].

¹⁹ Pismo ks. J. Fijałka do Wydziału Teologicznego Uniwersytetu we Lwowie o przedstawienie go Ministerstwu Wyznań i Oświaty na profesora katedry historii kościelnej Uniwersytetu Lwowskiego z 31 X 1895 r. Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, sygn. 4702, t. 6, k. 5 oraz Pismo Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Lwowskiego do Ministerstwa Wyznań i Oświecenia w Wiedniu dotyczące powołania Jana Fijałka na katedrę historii na Wydziale Teologicznym w Uniwersytecie Lwowskim z 21 I 1896 r. (w j. niem.), k. 6.

²⁰ B. Włodarski, *Zarys biograficzny*, [w:] S. Zakrzewski, *Zagadnienia historyczne*, t. I, Lwów 1936, s. XI.

²¹ A. Gieysztor: *Wstęp* [w:] T. Wojciechowski, *Szkice historyczne XI wieku*, Warszawa 1970; na s. 10 stwierdza, że „Wojciechowski nie bez trudu uzyskał pracę w Bibliotece Jagiellońskiej w r. 1866; nie cieszył się przychylnością jej dyrektora, Karola Estreichera, który mu zarzucał obojętność wobec poruczanych zajęć”, a na s. 13 – w 1875 r. – „We Lwowie znalazł Wojciechowski posadę skryptora Biblioteki Uniwersyteckiej i sporo życzliwości dla swojej pracy naukowej”.

²² Ks. T. Glemma, *Śp. ks. J. Fijałek*, „Kwartalnik Historyczny” R. L: 1936, s. 418 ocenia, że do szczytu swej twórczości doszedł on w okresie lwowskim, konkretnie w latach 1899–1902. Jednak, jak zauważa A. Vetulani, *Ks. Jan Fijałek historyk Kościoła Polskiego*, „Polonia Sacra” R. I (XIX), nr 1/45 (1997), s. 314: „Pobył we Lwowie pozostawił na

zdobyli na krakowskiej wszechnicy, tj. ks. Tadeusz Gromnicki, T. Sinko i J. Tretiak). Następnym czterech przeszło do pracy w Bibliotece Jagiellońskiej (BJ), awansując na wyższe stanowiska (np. wicedyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie F. Papee został długoletnim dyrektorem „Jagiellonki”, a W. Wisłockiego sprowadził do BJ jej ówczesny dyrektor K. Estreicher²³). Przeprowadzali się tu również księża i zakonnicy (jezuici o. J. Sygański i o. S. Załęski) oraz nauczyciele. Na rzecz Warszawy opuściło Lwów 9 historyków, z tego 7 na Uniwersytet Warszawski (w tym tak zasłużeni dla nauki profesorowie zwyczajni Uniwersytetu Lwowskiego, jak Sz. Askenazy, B. Dembiński, J. Kallenbach czy I. Koschembahr-Łyskowski). Doszło do tego w latach 1915–1917, po przywróceniu warszawskiej uczelni polskiego charakteru. Celem zapewnienia jej odpowiednich sił naukowych sprowadzano profesorów z uniwersytetów galicyjskich. Czterech badaczy dziejów odeszło do Wiednia, obejmując wysokie stanowiska urzędnicze, w tym dwukrotnie ministerialne: Kazimierz Chłędowski jako minister dla spraw Galicji, a prof. Ludwik Ćwikliński – minister oświaty. Niewątpliwie fakty te stanowiły wyraz uznania dla lwowskiego środowiska naukowego, w tym przypadku głównie historycznego, nie tylko dla dorobku naukowego, ale i społeczno-organizacyjnego.

Wysoki poziom wykształcenia oraz szybki i wszechstronny rozwój naukowy lwowskiego środowiska potwierdza również ogólna charakterystyka statystyczna zdobywanych przez nich **stopni naukowych**. Na 160 historyków, o których uzyskano informację, aż 130 je posiadało. 64 z nich uzyskało tylko doktorat, najczęściej na uczelni, na której kończyli studia. Następnym 62 po habilitacji osiągnęło jeszcze docenturę. We Lwowie stopień ten zdobyło aż 49 osób (z tego 46 na uniwersytecie). 10 badanych habilitowało się na UJ, a 3 innych za granicą²⁴.

nim pewien uraz”. Przyczynił się do tego m.in. okres jego rektoratu, który przypadł na konflikty młodzieży socjalistycznej z narodowo-demokratyczną oraz starcia między młodzieżą ukraińską i polską. Nie będąc politykiem, rektor Fijałek nie mógł na tych polach odnieść sukcesów. Przestał brać jakikolwiek czynny udział w życiu politycznym. A później przeniósł się do – jak na s. 418 stwierdza ks. T. Glemma – ukochanego Krakowa na tę samą, co we Lwowie, katedrę.

²³ O bibliotekarskich osiągnięciach F. Papee zob. E. Kuntze, *Fryderyk Papee jako bibliotekarz*, Warszawa 1936 oraz W. Hahn, *Kronika Uniwersytetu Lwowskiego*, II: 1898/9–1909/10, Lwów 1912, s. 661–662; o okolicznościach przejścia W. Wisłockiego ze Lwowa do Krakowa zob. A. Toczek, *Książka i biblioteka w badaniach i pracy zawodowej historyków lwowskich 1860–1918*, [w:] *Kraków–Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. V, red. J. Jarowiecki, Kraków 2001, s. 122.

²⁴ Za granicą habilitowali się na uniwersytetach: wrocławskim – Ignacy Koschembahr-Łyskowski; w Jenie – Władysław Ochenkowski i R. M. Werner – w Grazu.

Istotny problem to dorobek badawczy i publikacyjny historyków lwowskich oraz ich znaczenie. Jeżeli chodzi o **dyscypliny badawcze**, ujęte pod względem merytorycznym, to wyróżniono ich 14. Oczywiście, badani historycy niejednokrotnie zajmowali się większą ilością dyscyplin, stąd wynika ich podział na główne i poboczne. Największa ich liczba (jako suma tych dwu rodzajów) objęła autorów parających się historią polityczną (55), dziejami literatury polskiej (24) i historią Kościoła (21). Kolejne to: historia kultury, prawa, literatur obcych, sztuki oraz gospodarcza. Dominacja historii politycznej jest pewną kontynuacją dotychczasowej tendencji. Nastąpił duży wzrost zainteresowania dziejami literatury polskiej, a szczególnie wielkimi polskimi romantykami. Na uwagę zasługuje coraz częstsze podejmowanie przez historyków lwowskich tematów z historii gospodarczej.

Zdecydowanie przeważało zainteresowanie historyków lwowskich dziejami Polski wraz z historią Rusi, co m.in. stanowiło główny postulat badawczy Towarzystwa Historycznego (TH)²⁵. Przeszłością ziem ruskich zajmowali się zarówno historycy polscy, jak i ukraińscy, a także żydowscy (na szerszą skalę 30 autorów)²⁶. W porównaniu z dotychczasowymi ustaleniami pewne zaskoczenie budzi liczba aż 41 historyków parających się dziejami powszechnymi. Ustalenie to osłabia nieco fakt, że tylko w 24 przypadkach była to dyscyplina podstawowa i to, że nie miała część opracowań to historia Europy Wschodniej i dzieje literatury.

Rozpoczynając krótką charakterystykę osiągnięć głównych historyków lwowskich w zakresie historii Polski, należy oczywiście rozpocząć od dyscypliny, w ramach której najczęściej podejmowali badania, czyli **historii politycznej**. Dużym dorobkiem mogą poszczycić się **mediewiści**. Za najwybitniejszego z nich na gruncie lwowskim uznawany jest przez historiografów *Tadeusz Wojciechowski*²⁷. Główne jego dzieło to *Szkice historyczne XI wieku*, którego ostatnie, jak dotychczas, wydanie ukazało się w 1970 r.²⁸ Dał on tu próbę opracowania dziejów Polski XI w. i przedstawienia związków historii politycznej i kościelnej tego okresu. Wzbudziło ono ogromne zainteresowa-

²⁵ Główny paragraf statutu Towarzystwa Historycznego brzmiał: „Celem Towarzystwa jest wzbudzać i popierać rozwój nauk historycznych, ze szczególnym uwzględnieniem Rusi Czerwonej”. Zob. np. F. Papee, *Towarzystwo Historyczne 1886–1900* [w:] *Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1936. Księga pamiątkowa*, Lwów 1937, s. 4.

²⁶ Dziejami Rusi i Lwowa zajmowali się szczególnie: pośród historyków polskich A. Czołowski-Sas, F. Rawita-Gawroński, F. Jaworski, W. Łoziński i A. Prochaska, a wśród ukraińskich głównie: A. Barwiński, M. Hruszewski, A. Petruszewicz, I. Szaraniewicz. Na pograniczu obydwu kultur pisał B. Janusz.

²⁷ Zob. np. A. Gieysztor, *Tadeusz Wojciechowski* [w:] *Portrety uczonych polskich*, praca zbiorowa, Kraków 1974.

²⁸ Lwów 1904; wyd. IV, Warszawa 1970.

nie tylko historyków, wywołując zarówno entuzjastyczne oceny, jak i gwałtowny sprzeciw oraz polemiki. Do polemistów należało też dwóch czołowych historyków lwowskich: W. Kętrzyński i A. Prochaska. Zabrali oni głos w dyskusji historyków na łamach krakowskiego „Przeglądu Powszechnego” (1909) nad książką prof. Wojciechowskiego, a właściwie nad trzema ostatnimi rozdziałami poświęconymi sprawie św. Stanisława. W odpowiedzi na krytykę T. Wojciechowski opublikował pracę pt. *Plemię Kadłubka. Odpowiedź*²⁹. Poparł tezę Galla Anonima, upatrującego przyczyn utraty korony przez Bolesława Śmiałego w działalności przeciwników króla, odmawiając przy tym wartości kroniki bł. Wincentego Kadłubka, przypisującego winę wyłącznie królowi. Warto dodać, że T. Wojciechowski to pionier w stosowaniu metody retrogresywnej w badaniach historycznych.

Kolejny wybitny mediewista lwowski to *Wojciech Kętrzyński*³⁰, w przeważającym stopniu zajmujący się dziejami Prus Książęcych. W swojej głównej pracy z powyższego zakresu, przedstawił oryginalne tezy na temat roli Zakonu Krzyżackiego na Ziemi Chełmińskiej i sfałszowania przez Krzyżaków dokumentów nadawczych Konrada Mazowieckiego³¹. To również znakomity wydawca źródeł średniowiecznych. Chodzi m.in. o *Monumenta Poloniae Historica*, t. III-V.

Z lwowskich prac znawcy i dziejopisa czasów jagiellońskich – *Fryderyka Papego* – na największą uwagę zasługuje poprzedzona 30-letnim okresem badań synteza *Polska i Litwa na przełomie wieków średnich*, t. 1: *Ostatnie dwunastolecie Kazimierza Jagiellończyka*³². Dokonał tu wnikliwej analizy i krytyki materiałów źródłowych, dotyczących ostatnich lat panowania tego władcy. Przedstawił zagadnienia ustrojowe, stosunki wewnętrzne oraz politykę zagraniczną obu państw.

Głośnej krytyki naukowej tej pracy dokonał trzeci z wielkich lwowskich mediewistów – *Antoni Prochaska*. Zainicjował on również i przeprowadził szerokie badania nad dziejami husytyzmu w Polsce³³. Szczególnie wnikli-

²⁹ „Kwartalnik Historyczny” R. XXIV: 1910, s. 1-26, odbitka, Lwów 1909.

³⁰ K. Korzon, *Wojciech Kętrzyński 1838–1918*, Wrocław 1993.

³¹ W. Kętrzyński, *O powołaniu Krzyżaków przez księcia Konrada* (1903), „Rozprawy AU. Wydz. Hist.-Filoz.” 1903, t. 45, s. 125-230, 349-356; o autorze tej i innych ważnych dla polskiej historiografii prac pamiętało później polskie społeczeństwo. W przedwojennym Lwowie nadano jego imię ulicy, w 1946 r. na jego cześć nazwę miasta Rastembork zamieniono na Kętrzyn, a z okazji 130. rocznicy jego urodzin rok 1968 ogłoszono w Polsce „Rokiem Kętrzyńskiego”.

³² Kraków 1903.

³³ Pośród szeregu opracowań z tego zakresu należy wymienić przede wszystkim dwie: *Polska a Cechy w czasach husyckich aż do odwołania Korybuta z Czech. Studium z historii polsko-czeskiej*, „Rozprawy AU. Wydz. Hist.-Filoz.”, Kraków 1877–1878, VII-VIII i *Konfederacja Spytka z Melsztyna*, Lwów 1877.

wie analizował czasy Władysława Jagiełły i Witolda. Praca *Od Mendoga do Jagiełły* stanowiła pierwszą w języku polskim syntezę dziejów pogańskich Litwy³⁴. W innym opracowaniu w nowym ujęciu podjął kwestię rozpatrywania podczas soboru w Konstancji sporu między Polską i Litwą a Zakonem Krzyżackim; jego wartość dostrzeżono również w III Rzeczypospolitej³⁵. Przez niektórych historyków jego prace są krytykowane za prezentowanie tendencji klerykalnych, a także idealizowanie cywilizacyjnej misji Polski na Litwie i Rusi. Często jest jednak podkreślana ich pionierska wartość naukowa.

W zakresie **historii nowożytnej** na największą uwagę zasługuje co najmniej trzech historyków. Pierwszy to *Ksawery Liske* i to pomimo faktu, że jego dorobek naukowy, oparty na samodzielnych badaniach źródłowych, nie jest wielki ani tematycznie zbyt rozległy. Przede wszystkim ze względu na wybitne zasługi w organizacji lwowskiej nauki historycznej. Zwalczając dyletantyzm w pisarstwie historycznym, żądał prac przygotowawczych dla ujęć syntetycznych. Rygorystyczny w stosowaniu metody krytycznej. Na grunt prowadzonego przez siebie seminarium przeszczepił metody badawcze niemieckiej krytycznej szkoły Mommsena i Droysena. Jego prace charakteryzują się trzeźwością sądu, dużym krytycyzmem i przejrzystym układem³⁶.

Drugi wybitny przedstawiciel dziejów Polski nowożytnej to *Ludwik Kubala*³⁷. Zajmował się przede wszystkim XVII wiekiem. Najbardziej znane i uznane jego dzieło to *Szkice historyczne*³⁸. Opracował w nich pierwsze nowoczesne studia dotyczące działań wojennych pomiędzy Polską a wojskami ruskimi, kozackimi, szwedzkimi, brandenburskimi i duńskimi za panowania Władysława IV i Jana Kazimierza. Jego prace krytykowano za nieściśności i przesadę w szacunkowych wyliczeniach (m.in. Michał Bobrzyński³⁹). Cieszyły się jednak wielką poczytnością, gdyż były znakomicie

³⁴ „Litwa i Ruś” R.1: 1912, t. 1-4. Na uwagę zasługują też m.in. *Król Władysław Jagiełło*, t. 1-2, Kraków 1908; *Dzieje Witolda Wielkiego Księcia Litwy*, Wilno 1914.

³⁵ A. Prochaska, *Na soborze w Konstancji*, „Rozprawy AU. Wydz. Hist.-Filoz.”, S. II, t. 35, Kraków 1898; wyd. II, Kraków 1996.

³⁶ Ważniejsze prace K. Liskego z dziejów politycznych Polski to: *Przyczynki do historii wojny moskiewskiej z 1633 i 1634*, Lwów 1868; *Dyplomacja polska 1527*, Kraków 1869; *Zjazd w Poznaniu w r. 1510*, Kraków 1875.

³⁷ O L. Kubali zob. m.in.: H. Barycz, *Ludwik Kubala, historyk XVII wieku* [w:] tenże, *Wśród gawędziarzy, pamiętnikarzy i uczonych galicyjskich*, t. 2, Kraków 1963.

³⁸ Podtytuły poszczególnych tomów to: *Wojna moskiewska, Wojna szwedzka w roku 1655 i 1658, Wojna brandenburska i najazd Rakoczego w r. 1656 i 1657, Wojna duńska i pokój oliwski*, Lwów 1880, 1910, 1917, 1922, 1923.

³⁹ M. Bobrzyński krytykował prace L. Kubali m.in. dlatego, że reprezentowany przez niego kierunek w historiografii był w wyraźnej sprzeczności z tendencjami „szkoły krakowskiej”.

napisane i barwnie przedstawiały koloryt epoki. *Szkice historyczne* wyzyskał Henryk Sienkiewicz podczas pisania *Trylogii* (zwłaszcza opisy obrony Zbaraża i bitwy pod Beresteczkiem).

Inny uznany lwowski nowożytnik to *Aleksander Hirschberg*. Najpierw zajmował się głównie okresem panowania Zygmunta I Starego, a szczególnie dyplomacją. Zgromadził i zanalizował bogate materiały źródłowe z archiwów europejskich (Włochy, Niemcy, Turcja, Rosja, Grecja, Hiszpania i Szwecja) dotyczące dziejów Polski XVI i XVII w.⁴⁰ Badał również stosunki polsko-rosyjskie w XVII w. Odkrył liczne, mało znane lub zapomniane źródła odnoszące się do działalności Dymitra Samozwańca⁴¹.

W zakresie historii politycznej Polski drugiej połowy XVIII i XIX w. główną rolę odegrał *Szymon Askenazy*, jeden z najwybitniejszych historyków polskich, o wielkich zasługach w dziedzinie badań nad historią porzbiorową, które na większą skalę podjął jako pierwszy. Twórca szkoły z tego zakresu, powstałej na jego długoletnim seminarium⁴², która walnie przyczyniła się do wzbogacenia wiedzy o dziejach porzbiorowych. Był znawcą dziejów politycznych, dyplomacji i stosunków międzynarodowych XVIII–XIX w., zwłaszcza lat 1795–1831. W swoich pracach budził myśli o niepodległości, na plan pierwszy wysuwając wątek walki zbrojnej, powstań narodowych, konspiracji. Autor szeregu istotnych dla polskiej historiografii opracowań. Jako uczony zyskał sobie wysoki autorytet. Będąc znakomitym stylistą, sprawiał, że jego prace cieszyły się także popularnością wśród szerokich kół czytelników. Polemizując z Walerianem Kalinką, udowodnił, że przymierze polsko-pruskie z końca XVIII w. było sprawą konieczną i realną zarówno dla Polski, jak i dla Prus⁴³. Przyznał więc słuszność i dalekowzroczność Stanisławowi Augustowi Poniatowskiemu. Wykazał, że przyczyną rozkładu przymierza była niekorzystna sytuacja międzynarodowa i niewłaściwa polityka pruska. Opracował też wszechstronną źródłową biografię ks. Józefa Poniatowskiego na tle stosunków politycznych w Europie przełomu XVIII i XIX w.⁴⁴ Jako sugestywny portret psychologiczny bohatera romantycznego stała się ważnym ogniwem legendy księcia Józefa i okresu

⁴⁰ Chodzi tu m.in. o takie prace, jak: *Stronnictwa polityczne w Polsce za Zygmunta I* (1879), *O dyplomacji polskiej za Zygmunta I* (1880), *Przymierze z Francją w r. 1524. Ustęp z dziejów polityki polskiej za Zygmunta I* (1882).

⁴¹ Wykorzystał je w książce *Dymitr Samozwaniec*, Lwów 1898.

⁴² J. Dutkiewicz, *Szymon Askenazy i jego szkoła*, Warszawa 1958.

⁴³ S. Askenazy, *Przymierze polsko-pruskie*, I: *Traktat*, II: *Geneza*, III: *Rozkład*, IV: *Zerwanie* (1900, 1918).

⁴⁴ S. Askenazy, *Ks. Józef Poniatowski 1763–1818* (1905, kilka wydań, wznowienie 1974).

napoleońskiego w dziejach Polski. Także autor biografii Waleriana Łukasińskiego, stanowiącej próbę syntezy dziejów politycznych Królestwa Kongresowego, opartej na bogatym materiale źródłowym, m.in. z tajnych archiwów rosyjskich⁴⁵.

Druga dyscyplina, w ramach której historycy lwowscy podjęli szerokie badania, to **historia literatury**. Dominowała tematyka z zakresu dziejów polskiej literatury romantycznej. Najwięcej osiągnięć zanotowali oni w badaniach nad życiem i twórczością Juliusza Słowackiego. *Antoni Małeki* opracował biografię wieszca (pierwszą nowoczesną monografię jednego z polskich wieszczów romantycznych), opartą m.in. na listach poety do matki, z wartościową z dzisiejszego punktu widzenia analizą estetycznych, ideowych i psychologicznych pierwiastków jego poematów, głównie *Anhellego*, i dramatów, szczególnie *Lilli Wenedy*⁴⁶. Na gruncie polskim stała się ona na długo klasycznym wzorem monografii literackiej.

Znawcą twórczości Adama Mickiewicza i wydawcą jego dzieł był *Roman Pilat*, twórca lwowskiej szkoły historyczno-literackiej⁴⁷. Jeden z pionierów metody filologiczno-historycznej w badaniach literackich, dążył do ukazania genezy historyczno-kulturowej utworów. Autor kilkutomowej *Historii literatury polskiej*.

Kolejny wybitny znawca twórczości polskich romantyków, w tym Mickiewicza, to *Józef Kallenbach*. Oceniając twórczość pisarzy, kierował się moralną i patriotyczną wymową ich dzieł. Z jego mickiewiczianów lwowskich na szczególną uwagę zasługuje praca *O nieznanym utworach młodzieńczych Adama Mickiewicza*⁴⁸. Odkrył i wykorzystał tam nieznaną materiały filologiczne i utwory Mickiewicza z okresu wileńskiego. Znawca także biografii i poezji Zygmunta Krasińskiego⁴⁹.

⁴⁵ Łukasiński, t. I i II, Warszawa 1908; wyd. II, Warszawa 1929.

⁴⁶ A. Małeki, *Juliusz Słowacki, jego życie i dzieła w stosunku do współczesnej epoki*, Lwów 1866, 1867, 2 t.; 1901, 3 t.; książka ta jest uznawana przez historyków literatury za jedno z najważniejszych dzieł lwowskich badaczy dziejów literatury. Aktualność twórczości A. Małeckiego potwierdza również wydanie w 1979 r. wyboru jego prac pt. *Od antyku do romantyzmu*. Zob. też: B. Gubrynowicz, *Antoni Małeki*, Lwów 1920, a także J. Starnawski, *Lwów jako Mekka w badaniach nad Słowackim*, „Rocznik Lwowski” 1992, s. 114-130.

⁴⁷ Najważniejsze mickiewicziana R. Pilata to: *Autografy pierwszych trzech ksiąg „Pana Tadeusza”*, „Pamiętnik Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza” R. V: 1891, s. 75-140; w pracach: *Głosy publicystyki emigracyjnej o pierwszych wykładach Mickiewicza w College de France, tamże* R. III: 1889 s. 67-101 i *Współzawodnicy Mickiewicza w College de France, ibidem*, s. 191-192, przedstawił wyniki pionierskich badań nad paryskimi prelekcjami A. Mickiewicza.

⁴⁸ „Pamiętnik Literacki” R. VII: 1908, s. 75-89, 482-514 i odbitka, Lwów 1909.

⁴⁹ J. Kallenbach, *Zygmunt Krasiński. Życie i twórczość lat młodych 1812–1838*, t. 1-2, [w:] Z. Krasiński, *Pisma*, t. 7-8, Lwów 1904.

Jedną z charakterystycznych cech szeregu lwowskich historyków literatury było badanie więcej niż jednej epoki literackiej. Tak było w przypadku R. Pilata, który oprócz romantyzmu zajmował się również oświeceniem i średniowieczem, a w jego ramach przeprowadził pierwszą wszechstronną analizę krytyczną tekstu *Bogurodzicy*⁵⁰. Zajmował się nią również *Wilhelm Bruchnalski*, penetrujący głównie piśmiennictwo staropolskie i literaturę romantyczną, najwięcej jednak późne średniowiecze i renesans⁵¹. W swoich licznych opracowaniach z tego okresu dowodził łączności kultury polskiego średniowiecza z prądami zachodnioeuropejskimi. Badał źródła literackie poezji polskiej oraz strofikę i rytmikę średniowieczną⁵². Jego studia wyróżniały się erudycją, hierarchizacją materiału i logiką wywodów. O dużym stopniu aktualności jego ustaleń świadczy chociażby wybór jego pism z 1975 r. pt. *Między średniowieczem a romantyzmem*.

Spora grupa historyków zajmowała się **dziejami Kościoła**, wliczając w to prawo kanoniczne. Dla mniejszości z nich stanowiły one jednak podstawową dyscyplinę badawczą. Największe osiągnięcia w tym zakresie miał *Władysław Abraham*, który w bogatej twórczości naukowej badał zarówno dzieje prawa kościelnego, jak i historię średniowieczną Kościoła⁵³. Jego prace w tym zakresie mają znaczenie podstawowe. Za najważniejszą jego książkę historycy uważają *Organizację Kościoła w Polsce do połowy XII wieku*. Przyczyniła się ona do rozwoju nauk historycznych i wiedzy o Polsce średniowiecznej. Stała się obok głównych dzieł historyczno-prawnych w Polsce, a zarazem w Europie, ponieważ autor połączył „zmysł historyka z precyzją prawnika”. Jak stwierdza Tadeusz Silnicki, o wartości dzieła stanowi „ściśła źródłowość, gruntowność badania, bystrość spostrzeżeń, subtelność wywodów”⁵⁴. Szeroko uwzględnił wpływy i związki z chrześcijaństwem zachodnim w klasztorach, kapitułach, urzędach i na stolicach biskupich – co było dużym osiągnięciem i wyznaczeniem nowego kierunku

⁵⁰ R. Pilat, *Pieśń Bogurodzica. Pierwsza restytucja tekstu pieśni*, Lwów 1879.

⁵¹ W. Bruchnalski, O tzw. „Bogurodzicy”, *pomniku duchowej poezji polskiej z XIV wieku*, „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń AU” 1904, t. 9, nr 7, s. 3-8.

⁵² Należy tu zaliczyć takie jego opracowania, jak: *O źródłach niektórych utworów poetyckich XV i XVI w. Przyczynek do historii wpływu literatury obcej na staropolską*, „Przegląd Powszechny” R. I: 1884, t. 4, s. 60-91, odbitka, Kraków 1894; *Źródła historyczne „Konrada Wallenroda”*, „Pamiętnik Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza” R. V: 1891, s. 102-119 i odbitka; „*Legenda Aurea*” w literaturze polskiej XV wieku, „Rozprawy AU. Wydz. Hist.-Filoz.” 1886, t. 11, druk. 1885, s. 219-248, odbitka, Kraków 1885; *Epistolografia jako źródło literatury renesansowej w Polsce*, [w:] *Pamiętnik Zjazdu historycznoliterackiego im. Mikołaja Reja* [...], Kraków 1910, s. 126-132.

⁵³ Zob. obszerny wstęp Tadeusza Silnickiego w: W. Abraham, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*, Poznań 1962, s. 36-37; wyd. I, Lwów 1890.

⁵⁴ Tamże.

badania. Abraham wychodził naprzeciw potrzebom nauki polskiej. Dzięki m.in. nieznanym dotąd dokumentom, odkrytym w Archiwum Watykańskim, powstała kolejna o dużym znaczeniu rozprawa pt. *Powstanie organizacji Kościoła łacińskiego na Rusi*⁵⁵. W. Abraham to także zasłużony edytor źródeł. Chodzi tu zwłaszcza o *Monumenta Poloniae Vaticana*.

W okresie lwowskim (1896–1912) autorem szeregu prac z zakresu historii Kościoła polskiego (szczególnie w XV i XVI w.) był wybitny znawca dziejów Kościoła polskiego i powszechnego – ks. *Jan Fijałek*. Zajmowały go głównie nowe zagadnienia, które starał się dokładnie zbadać, sprostował też dużo niestusznych poglądów i historycznych nieścisłości. Jego prace opierają się na kompletnym i gruntownie opracowanym materiale źródłowym⁵⁶. W głównej swojej książce z tego okresu opisał życie i działalność jednego z najstynniejszych pisarzy kościelnych XV w. – Jakuba z Paradyża, profesora Uniwersytetu Krakowskiego, szczególnie jego działalność z okresu soboru bazylejskiego⁵⁷. Omówił tam również jego dzieła teologiczne w świetle ogólnej literatury średniowiecznej.

Z historyków ukraińskich spore osiągnięcia na polu badań z dziejów Kościoła odnotował grecko-katolicki ksiądz *Antoni Petruszewicz*. Przeprowadził on wnikliwe badania archiwalne dziejów Kościoła prawosławnego w Galicji, na Bukowinie i w Rumunii⁵⁸.

Kolejny lwowski historyk Kościoła to *Maurycy Dzieduszycki*. Według Mariana Tyrowicza to „historyk-amator wysokiej klasy, rozstrząsający przeszłość pod kątem z góry powziętej tezy”, tzn. z kościelnego punktu widzenia⁵⁹. Krytykowany za to przez Ksawerego Liskego. To kolejny lwowski historyk charakteryzowanego okresu, który zajął się sprawą św. Stanisława, broniąc stanowiska Kościoła katolickiego⁶⁰. Jest on autorem m.in. dwóch cennych opracowań z dziejów Kościoła katolickiego w Polsce:

⁵⁵ T. 1, Lwów 1904. List W. Abrahama do O. Balzera z 17 IV 1898 r., ZNiO, rkps 7660/II mf 2050, k. 101.

⁵⁶ Zob. Ks. T. Glemma, Śp. Ks. *Jan Fijałek*, „Kwartalnik Historyczny” 1936, s. 413, 424-425.

⁵⁷ *Mistrz Jakub z Paradyża i Uniwersytet Krakowski w okresie soboru bazylejskiego*, Kraków 1900, 2 t.

⁵⁸ Główne jego prace z tego zakresu to: *O katedralnej cerkwi Matki Boskiej i biskupach w Haliczu w XII wieku (1853–1860)*; *O biskupstwie chełmskim (1866–1869)*; *Chełmskaja Eparchia i Swiatitiele jeje (1867)* i *Kratkoje istoriczeskoje izwiestia o wremieni wwidienija christianstwa na Galickoj Rusi (1882)*. Autor dotychczas nie dotarł do miejsc wydania tych opracowań.

⁵⁹ M. Tyrowicz, *Dzieduszycki Maurycy Ignacy Aleksander (1813–1877)*, PSB, t. VI, Kraków 1948, s. 114.

⁶⁰ M. Dzieduszycki, *Święty Stanisław, biskup krakowski, wobec dzisiejszej krytyki*, Lwów 1865.

Kościół katedralny lwowski obrządku łacińskiego pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, którego wydanie wznowiono już w III Rzeczypospolitej⁶¹, oraz *Żywot Wacława Hieronima Sierakowskiego arcybiskupa lwowskiego*⁶².

Szereg prac powstało w zakresie **dziejów kultury**. Niewielu jednak było historyków, dla których była to dyscyplina podstawowa. Szczególne osiągnięcia na tym polu ma na swym koncie *Władysław Łoziński*, postać szanowana we lwowskim środowisku historycznym. Specjalizował się przede wszystkim w historii obyczajów w Polsce XVI i XVII w., a jego prace cieszyły się dużym zainteresowaniem. Aktualność jego ustaleń i zainteresowanie potwierdzają liczne wydania głównych książek, sięgające dzisiejszych czasów. W *Prawem i lewem* przedstawił pierwsze w literaturze polskiej opracowanie historii obyczajów na Rusi Czerwonej w pierwszej połowie XVII w.⁶³ Poruszył tam również sprawy sądownictwa, wymiaru sprawiedliwości i administracji Rzeczypospolitej (w tych dziedzinach szukał przyczyn i konsekwencji przejawów anarchii szlacheckiej). W drugim swoim największym dziele barwnie (z plastycznymi sylwetkami osób), ale i w sposób naukowy, ukazał życie codzienne Polaków w XVI i XVII w.⁶⁴

Największe osiągnięcia w zakresie **historii prawa cywilnego**, liczące się zarówno w skali ogólnopolskiej, jak i za granicą, miał *Oswald Balzer*. Zajmował się problematyką wczesnego średniowiecza polskiego, badał głównie kształtowanie się instytucji prawnych i ustawodawstwa dawnej Polski. Podejmował zagadnienia ustrojowe Polski piastowskiej i dzieje osadnictwa. Był jednym z głównych autorów i obrońców teorii rodowej⁶⁵. Ugruntował m.in. hipotezę o pierwotnym charakterze własności w Polsce i wyjaśnił znaczenie wieców słowiańskich. Ważna jego publikacja to *Geneza Trybunału Koronnego*⁶⁶. Przedstawił w niej przyczyny upadku sądów wie-

⁶¹ Lwów 1872 oraz Warszawa 1989 (reprint).

⁶² Lwów 1868.

⁶³ W. Łoziński, *Prawem i lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi za panowania Zygmunta III*, Lwów 1903, wyd. VI ukazało się w 1960 r.

⁶⁴ W. Łoziński, *Życie polskie w dawnych wiekach. Wiek XVI–XVII*, Lwów 1907. Praca ta miała liczne wydania, ostatnie ukazało się w 1980 r.

⁶⁵ Swoje poglądy wyłożył Balzer w trzech kolejnych rozprawach: *O następstwie tronu w Polsce*, cz. I: *Sprawa następstwa po Kazimierzu Wielkim na tle piastowskiego prawa dziedziczenia*, „Rozprawy AU. Wydz. Hist.-Filoz.” 1897, XXXVI, s. 289-431; *Rewizja teorii o pierwotnym osadnictwie w Polsce*, „Kwartalnik Historyczny” R. XII: 1898, z. 1, s. 21-63 i odbitka, Lwów 1898; *O zadrudze słowiańskiej*, „Kwartalnik Historyczny” R. XIII: 1899, z. 2, s. 183-256 i odbitka, Lwów 1899. Zob. R. Nowacki, *Oswald Balzer (1858–1933)*, Opole 1998, m.in. s. 86-100.

⁶⁶ Warszawa 1884 część, 1886 całość.

cowych w XV w., ewolucję sądownictwa królewskiego w XVI w. oraz poczynania szlachty dążącej do utworzenia Trybunału Koronnego. W recenzjach podkreślano, że pomimo wagi zagadnienia, podjął je dopiero Balzer. Podkreślano trafność zastosowanych metod i wszechstronność źródeł⁶⁷. Balzer był inicjatorem i wydawcą *Ksiąg prawa polskiego*⁶⁸.

Z historyków prawa na wspomnienie zasługuje jeszcze m.in. *Przemysław Dąbkowski*. Na podstawie analizy bogatego materiału zapisek sądowych z różnych okresów opracował pierwszą nowoczesną syntezę polskiego prawa cywilnego; jedyne do dziś opracowanie z tego zakresu⁶⁹.

Na polu *historii sztuki* pozauniwersytecką działalność rozwinął *Władysław Łoziński*. Początkowo skupiał się na dziejach Lwowa, badając rzemiosło artystyczne⁷⁰ i sztukę. Przedstawił mocno ugruntowaną hipotezę o wykonaniu przez XVII-wiecznego rzeźbiarza wrocławskiego J. Pfistera prac artystycznych dla Sieniawskich z Brzeżan jako spłaty długu od W. Domagalicza za stawy brzeżańskie⁷¹. Dowiódł braku rodzimych szkół malarskich na Rusi w XVI i XVII w. oraz uzasadnił stosowanie przede wszystkim metody historycznej, a nie estetycznej, w badaniach nad dawną sztuką⁷². Jednak na czoło lwowskich historyków sztuki wysunął się *Jan Bołoz-Antoniewicz*, organizator w Uniwersytecie Lwowskim czołowego w Polsce ośrodka badań nad dziejami sztuki polskiej. Pisał prace z historii sztuki polskiej XVIII-XIX w. Opracował pierwszy polski zarys dziejów malarstwa z podaniem dużej liczby dat i informacji o artystach polskich XVIII i XIX w., w tym szeregu nieznanych⁷³. Antoniewicz przyjął inną metodę badawczą niż Łoziński. Dla wyjaśnienia genezy artystycznych utworów, Łoziński opierał się na dokumentach, a dla Antoniewicza podstawę stanowiło samo dzieło sztuki.

⁶⁷ R. Nowacki, *dz. cyt.*, s. 30-35.

⁶⁸ Wydał księgę 3 z 1906 r. i księgę 4, z. 1 z 1910 r.

⁶⁹ P. Dąbkowski, *Prawo prywatne polskie*, t. I, Lwów 1910, t. II, Lwów 1911.

⁷⁰ Za najważniejsze opracowanie z tego zakresu historycy sztuki uznają: W. Łoziński, *Lwów starożytny...*, t. 1: *Złotnictwo lwowskie w dawnych wiekach*, Lwów 1889, wyd. II rozsz. 1912. O W. Łozińskim zob. m.in. R. Majkowska, *Odkrywcą i piewcą przeszłości Lwowa (Władysław Łoziński w 150-lecie urodzin)*, [w:] *Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura*, t. I, red. H. W. Żaliński i K. Karolczak, Kraków 1995, s. 99-109.

⁷¹ W. Łoziński, *Sztuka lwowska w XVI i XVII w. Architektura i rzeźba*, Lwów 1898. Praca ta nie straciła na wartości do dzisiaj, czego potwierdzeniem jest jej kolejne wydanie w 1989 r.

⁷² W. Łoziński, *Malarstwo cerkiewne na Rusi*, Lwów 1887.

⁷³ J. Bołoz-Antoniewicz: *Katalog der retrospectiven Ausstellung polnischen Kunst 1764–1886*, Lwów 1894. Praca ta została przygotowana na Wystawę Krajową we Lwowie. O J. Bołoz-Antoniewiczu zob. m.in.: A. Małkiewicz, *Historia sztuki na Uniwersytecie Lwowskim 1893–1939*, [w:] *Dzieje historii sztuki w Polsce*, red. A. S. Labuda, Poznań 1996, s. 64-66.

W badaniach nad **historią gospodarczą**, która rozwinęła się jako samodzielna dyscyplina dopiero po 1900 r., szczególne zasługi ma *Jan Rutkowski* i to pomimo faktu, że na Lwów przypada wczesny okres jego działalności naukowej. To współtwórca badań z zakresu historii społeczno-gospodarczej Polski jako odrębnej dyscypliny naukowej. Wydatnie przyczynił się do nadania polskim badaniom historyczno-gospodarczym bardziej nowoczesnych podstaw metodycznych, wzbogacił warsztat badawczy o najnowsze zdobycze statystyki. Na przykładzie polityki skarbowej państwa za panowania Aleksandra Jagiellończyka sformułował i wprowadził do badań historyczno-gospodarczych zasadę odwoływania się do źródeł pozwalających na odtwarzanie stanu faktycznego, a nie postulowanego i na ujęcia globalne⁷⁴. Duże osiągnięcia na polu historii gospodarczej ma także *Adam Szelągowski*. Napisał m.in. pierwszy zarys polskiej polityki morskiej, oparty na szerokich studiach archiwalnych w Berlinie i Wiedniu⁷⁵.

Z pozostałych dziedzin historycznych warto wymienić najważniejsze dzieła. Sporo osiągnięć zanotowali historycy lwowscy w zakresie **nauk pomocniczych historii**, jako czołowych we Lwowie reprezentantek tzw. dziedzin warsztatowych historii. Główne genealogiczne studium to *Genealogia Piastów* autorstwa *Oswalda Balzera*⁷⁶, uważane przez historyków historiografii za najznakomitsze jego dzieło. Przedstawił fakty dotyczące urodzin, małżeństw i zgonów wszystkich Piastów (oprócz gałęzi śląskiej) z wykorzystaniem w tym celu niemal wszystkich źródeł polskich i sag skandynawskich, wyjaśnił początki dynastii i książąt gdańskich oraz podał oryginalny pogląd na temat ustroju rodowego wykazując, że podział Polski na dzielnice był następstwem przewyciężenia ustroju rodowego przez rodzinny w stosunkach dynastycznych. Istotna praca genealogiczna to również *Ród Pałuków. Monografie historyczne rodów rycerskich w Polsce Władysława Semkowicza*⁷⁷. Przedstawił on tu program i metody badań genezy rycerstwa polskiego oraz jego osadnictwa i politycznej roli. To najwcześniejsza monografia średniowiecznych rodów rycerskich. Na polu dyplomatyki *Wojciech Kętrzyński* przedstawił tezę, według której dokumenty w początkowym okresie spisywane były głównie przez odbiorców⁷⁸. Udo-

⁷⁴ J. Rutkowski, *Skarbowość polska za Aleksandra Jagiellończyka*, „Kwartalnik Historyczny” R. XXIII: 1909.

⁷⁵ A. Szelągowski, *Sprawa północna w wiekach XVI i XVII*, cz. 1-3 (1904–1905). O A. Szelągowskim zob. m.in. J. Maternicki, *Adam Szelągowski – ostatni polski polihistor*, [w:] *Historia jako dialog*, Rzeszów 1996, s. 70-136.

⁷⁶ Kraków 1895.

⁷⁷ „Rozprawy AU. Wydz. Hist.-Filoz.” t. 24, Kraków 1907.

⁷⁸ W. Kętrzyński, *Studia nad dokumentami XII wieku*, Kraków 1891. Autor przedstawił tu syntezę swoich poglądów na dzieje dokumentu polskiego w XII w.

wodnił, że dokument Kazimierza Sprawiedliwego z 1176 r. jest falsyfikatem oraz przeprowadził podział formalny dokumentów polskich z XII w. i wyłączył spośród nich falsyfikaty.

Jeszcze co najmniej pięć opracowań z pozostałych dyscyplin historycznych wniosło wybitny wkład w rozwój nauki polskiej. Z zakresu **historii nauki** na szczególną uwagę zasługują prace *Ludwika Finkla* o dziejach Uniwersytetu Lwowskiego. Autor *Historii Uniwersytetu Lwowskiego*, napisanej wspólnie ze *Stanisławem Starzyńskim*, której i dzisiaj żaden badacz szczegółowych dziejów tej wszechnicy nie może pominąć⁷⁹. W innej pracy wykazał, że Uniwersytet Lwowski swój byt zawdzięcza nie cesarzowi Józefowi II, lecz Janowi Kazimierzowi, który nadał uczelni dyplom erekcyjny z insygniami⁸⁰. W zakresie **bibliografii historycznej** *Ludwik Finkel* zainicjował i opracował pomnikową bibliografię historii Polski, obejmującą materiał źródłowy i literaturę naukową za okres od początków dziejów Polski do 1815 r. w dziełach opublikowanych do 1900 r.⁸¹ Jest ona do dziś uważana za podstawową pozycję w pracy naukowej historyka. Z **dziejów książki polskiej** powstało m.in. znakomite dzieło *Ludwika Bernackiego* *Pierwsza książka polska. Studium bibliograficzne*⁸². Zidentyfikował on i podał chronologię fragmentów modlitewnika *Raj duszny* Biernata z Lublina, ujawnił źródła wszystkich modlitw, ustalił miejsce i datę wydania na rok 1514 oraz drukarnię Floriana Unglera. Udowodnił istnienie innych nie zachowanych sześciu wydań książki i ustalił pochodzenie tekstów. Po raz pierwszy od czasów Joachima Lelewela zastosował metodę analizy typograficznej w bibliologii.

Z **historii prasy** najcenniejsze dzieło to *Stulecie „Gazety Lwowskiej” 1811–1911* w 3 tomach, opracowane wyłącznie przez lwowskich badaczy dziejów, pod redakcją *Wilhelma Bruchnalskiego*⁸³. Podano tu syntezę dziejów czasopiśmiennictwa polskiego od końca XVIII do połowy XIX w. Bruchnalski to twórca naukowych metod badawczych historii czasopiśmiennictwa.

Jak już wyżej stwierdzono, historycy lwowscy na szeroką skalę nie

⁷⁹ Cz. 1 i 2, Lwów 1894.

⁸⁰ L. Finkel, *Króla Jana Kazimierza dyplom erekcyjny Uniwersytetu Lwowskiego* z r. 1661, Lwów 1912.

⁸¹ L. Finkel, *Bibliografia historii polskiej*, Lwów 1891, 1895, 1901, 1904, 5 zeszytów; wyd. powojenne Warszawa 1955, 3 t.

⁸² Lwów 1918; zob. K. Korzon, *Ludwik Bernacki. Bibliolog i edytor*, Wrocław 1974, s. 145-157. O innych ważniejszych pracach historyków lwowskich z dziejów nauk bibliologicznych zob. A. Toczek, *Książka i biblioteka w badaniach...*

⁸³ *Stulecie „Gazety Lwowskiej” 1811–1911*, t. I, cz. I-II, Lwów 1911; t. II, cz. I-IV, Lwów 1912; t. III, Lwów 1914; zob. też: A. Toczek, *Związki historyków lwowskich z prasą (1860–1918)*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej”, t. IV (2001), z. 1(7), s. 24-25.

podejmowali badań z zakresu **historii powszechnej**. Uważali, że najpierw należy wykorzystać źródła zagraniczne do dziejów Polski oraz jej stosunków z zagranicą. Spośród znaczących lwowskich historyków trudno znaleźć autora, który by poświęcił się wyłącznie albo w większości historii powszechnej poza, oczywiście, badaczami dziejów literatur obcych. Nie brakuje natomiast znaczących opracowań z tego zakresu.

Z autorów syntez należy tu wymienić m.in. *Adama Szelągowskiego*. Zajmował się on m.in. dziejami cywilizacji. Napisał m.in. *Dzieje powszechne i cywilizacji* w 4 tomach oraz *Wschód i Zachód*⁸⁴. *Michał Hruszewski* to autor gruntownej, dziewięciotomowej *Istorji Ukrajiny – Rusy*, przedrukowanej w Kijowie w już niepodległej Ukrainie⁸⁵. Jej dzieje zostały tu doprowadzone do 1658 r. Największe opracowanie Emilian Ogonowskiego (*Omeliana Ohonowskoho*) stanowi *Istorja ukrajinskoj literatury*, wydana w 6 tomach⁸⁶. *Maurycy Dzieduszycki* przeprowadził pierwsze badania nad dziejami Kościoła katolickiego w Szwecji⁸⁷.

Spośród historyków **dziejów starożytnych** *Ludwik Ćwikliński* to wybitny badacz historiografii greckiej. Podejmując dyskusję nad hipotezą o dwóch redakcjach *Wojny peloponeskiej* Tukidydesa, wysunął pogląd, według którego księgi opisujące wojnę sycylijską są – tak jak i opis wojny archidamejskiej – osobnym dziełem i dał tym powszechnie do dziś uznawaną podstawę tzw. kwestii tukidydesowej⁸⁸. Autor prac z zakresu historii kultury i prawa starożytnej Mezopotamii to *Mojżesz Schorr*⁸⁹. Objął on liczne fragmenty kodeksu Hammurabiego i wcześniejszych dokumentów babilońskich⁹⁰, co zapewniło mu uniwersytecką i naukową pozycję.

Z **badania mediewistycznych** – *Władysław Abraham* na podstawie badań w Archiwum Watykańskim ustawodawstwa dawnego i literatury współczesnej opisał i zanalizował formę inkwizycji, czyli postępowania z urzędu w karnym procesie kościelnym, dowodząc, że jej geneza sięga XII w. czy

⁸⁴ Lwów 1913–1918 oraz Lwów 1912.

⁸⁵ Lwiv–Kyjiv 1898–1936; Kyjiv 1991–1998, t. 1–11.

⁸⁶ Lwiv 1887, 1889, 1891, 1893–1894.

⁸⁷ M. Dzieduszycki, *Rys dziejów Kościoła w Szwecji*, „Pamiętnik AU. Wydz. I, II”, Kraków 1874.

⁸⁸ L. Ćwikliński, *Questiones de tempore quo Thucydides priorem historiae suae partem composuerit*, Gniezno 1873; *Über die Entstehungsweise des zweiten Teils der thucydideischen Geschichte*, „Hermes. Zeitschrift für classische Philologie” (Berlin) 1877, t. 12 i odbitka.

⁸⁹ Zob. m.in. *Prof. Schorr. Materiały z sesji naukowej*, Kraków, 16 XI 1993, Kraków 1995.

⁹⁰ M. Schorr, *Altbabylonische Rechtskunden aus der Zeit der ersten babylonischen Dynastie* (1907, 1908, 1910); *tenże, Urkunden des altbabylonischen Zivil- und Prozessrechts* (1913).

czasów przed pontyfikatem Innocentego III⁹¹. Edward Porębowicz jest autorem biografii św. Franciszka z Asyżu⁹², książki o wysokim poziomie naukowym.

Z historii nowożytnej – sztuką włoskiego renesansu zajmował się Jan Bołoz-Antoniewicz⁹³. Badając obraz Leonarda da Vinci *Ostatnia wieczerza*, dowodził, że obok momentu zdrady Judasza w zachowaniu Chrystusa przedstawiona jest też wyraźnie zapowiedź mającego nastąpić ustanowienia sakramentu Eucharystii⁹⁴. Jan Rutkowski opisał organizację własności ziemskiej w Bretanii w XVII w. oraz prześledził stopień rozkładu ustroju feudalnego na podstawie zmian w sferze własności⁹⁵. Władysław Ochenkowski natomiast zainicjował w Polsce badania w zakresie historii gospodarczej i polityki handlowej Anglii oraz szkolnictwa i prawodawstwa angielskiego różnych epok; zanalizował też angielską politykę cen w XIV–XVI w.⁹⁶

Z dziejów powszechnych drugiej połowy XVIII i XIX w. na odnotowanie zasługuje co najmniej dwóch autorów. Zaliczany do tzw. szkoły Askenazego⁹⁷, Maciej Loret badał politykę kościelną Rosji w drugiej połowie XVIII w. Opublikował pionierską dla tej problematyki monografię: *Kościół katolicki a Katarzyna II 1772–1784*⁹⁸ oraz oparte na materiałach archiwum watykańskiego opracowanie: *Kościół katolicki w początku panowania Aleksandra I (1801–1815)*⁹⁹. Istotne są wreszcie prace Ludwika Finkla poświęcone dziejom monarchii austro-węgierskiej¹⁰⁰.

Uwzględniając aspekt chronologiczny aż 86 badanych zajmowało się głównie historią nowożytną. Wynikało to m.in. z dużej bazy źródłowej

⁹¹ W. Abraham, *Proces inkwizycyjny w ustawach Innocentego III i we współczesnej nauce*, „Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego AU w Krakowie”, t. 20, Kraków 1887, s. VI–XIII.

⁹² E. Porębowicz, *Św. Franciszek z Asyżu*, Warszawa 1899.

⁹³ Np. książka: *Studia nad sztuką włoską XV i XVI wieku*, Kraków 1898.

⁹⁴ J. Bołoz-Antoniewicz, *O wieczerzy Lionarda da Vinci* (1904).

⁹⁵ J. Rutkowski, *Etude sur la repartition et l'organisation de la propriete fonciere en Bretagne au XVII*, „Annales de Bretagne” Vol. 7: 1912 i odbitka.

⁹⁶ W. Ochenkowski, *John Locke als Nationalekonom.*, „Jahrbücher für Nationaleconomie und Statistik” 1879; tenże, *Die Anfänge der englischen See- und Schifffahrtspolitik*, „Zeitschrift für gesammte Staatwissenschaft” 1881.

⁹⁷ Ważną cechą uczniów Askenazego było rozpatrywanie dziejów Polski w ścisłym porównaniu i na tle historii powszechnej oraz porównawcze ujmowanie spraw polskich.

⁹⁸ Warszawa 1910 (zob. *Przedmowa* Sz. Askenazego, m.in. s. VI i X); J. Dutkiewicz, *Szymon Askenazy i jego szkoła*, Warszawa 1958, s. 202, 222.

⁹⁹ „Biblioteka Warszawska” 1913, t. 1, s. 493–520.

¹⁰⁰ L. Finkel, S. Głabiński, *Historia i statystyka monarchii austro-węgierskiej*, Lwów 1897; L. Finkel, *Historia monarchii austriacko-węgierskiej oraz wiadomości polityczne i społeczne*, Lwów 1915.

z tego okresu, w jaką były zasobne lwowskie archiwa i biblioteki. Znów w porównaniu z dotychczasowym przekonaniem dużo, bo aż 46 autorów, zajmowało się dziejami XIX w. Pojawiają się tu jednak podobne jakościowo zastrzeżenia jak powyżej. Podstawową dyscyplinę stanowiło to tylko w 29 przypadkach. Przeważała literatura polska i ruska oraz historia Galicji. Nie brakowało jednak dziejów Polaków w kampanii napoleońskiej i powstaniach narodowych, chociaż w przypadku tych ostatnich w głównej mierze była to publicystyka historyczna. Mniejszym zainteresowaniem cieszyła się mediewistyka (35, ale prawie z kompletem dyscyplin podstawowych). Najmniej uwagi poświęcano historii starożytnej (12) i to z przewagą archeologii.

Pod względem struktury zawodowej badanych historyków zanotowano 27 profesji. Nierzadko zdarzały się ich zmiany czy uprawianie w ciągu całego życia kilku kolejnych zawodów, najczęściej następujących po sobie. Wykonywanie dwóch profesji jednocześnie, przy czynnym zaangażowaniu w życie społeczne oraz rzadziej polityczne, było na porządku dziennym. Ustalono, że co najmniej trzy zawody wykonywało dziesięciu historyków: siedmiu polskich (m.in. W. Bruchnalski, A. Hirschberg, F. Jaworski i W. Łoziński), dwóch ukraińskich (I. Szaraniewicz i O. Ogonowski) oraz jeden badacz żydowski (M. Schorr)¹⁰¹.

Największa liczba (69) pośród historyków lwowskich to **uczni** (w przypadku 53 z nich stanowiło to zawód podstawowy). Aż 65 było wykładowcami, z tego 61 na uniwersytecie. Na jego Wydziale Filozoficznym pracowało 39 osób, a na Wydziałach: Prawa – 11, Teologicznym – 9 i na Lekarskim – 1. Większość z nich piastowała stanowiska kierowników katedr. Powyższe dane stanowią kolejny argument za tezą o wysokim poziomie merytorycznym i intelektualnym lwowskiego środowiska historycznego. Stanowili oni w największym stopniu jego elitę.

Drugą najbardziej liczebną profesją to **nauczyciele** (52), najczęściej gimnazjalni. Zawód ten stanowił podstawę utrzymania już tylko dla 44 osób. Wynikało to z faktu, że wielu z nich rozpoczynało od pracy na-

¹⁰¹ I tak W. Bruchnalski to najpierw nauczyciel gimnazjalny, następnie historyk literatury i profesor Uniwersytetu Lwowskiego, a równolegle długoletni skryptor literacki Ossolineum; A. Hirschberg – bibliotekarz Ossolineum, historyk, docent i profesor tytularny Uniwersytetu Lwowskiego, archiwista i okresowo redaktor; F. Jaworski – historyk, dziennikarz i archiwista; W. Łoziński – historyk kultury i sztuki, powieściopisarz, dziennikarz, a nawet właściciel drukarni; I. Szaraniewicz – nauczyciel gimnazjalny, prof. historii na Uniwersytecie Lwowskim, muzealniki (dyrektor Muzeum Archeologicznego w Instytucie Stauropigialnym); E. Ogonowski – ksiądz greko-katolicki, nauczyciel gimnazjalny, prof. historii literatury ruskiej na Uniwersytecie Lwowskim; M. Schoor – rabin, nauczyciel m.in. gimnazjalny, profesor Uniwersytetu Lwowskiego.

uczucielskiej, nierzadko jeszcze na studiach. Dopiero później podejmowali inne zatrudnienie, często jako wykładowcy na Lwowskim Uniwersytecie, a także w archiwum, bibliotece itp. Nierzadkie były również przypadki, że łączyli oni wykłady na uniwersytecie z pracą nauczycielską. Teza Juliana Dybca, że „galicyjskie gimnazja stały się naturalnym zapleczem dla rozwoju najważniejszych instytucji naukowych, jakimi były uniwersytety”, sprawdzała się również w naukach historycznych¹⁰². Absolwenci kierunków historycznych Uniwersytetu Lwowskiego znajdowali często pracę w rozwiniętym we Lwowie, ale i w całej Galicji szkolnictwie średnim. Nieraz nauczyciele gimnazjalni habilitowali się, poszerzając kadre profesorską lwowskiej wszechnicy, często nie rezygnując z dotychczasowej pracy. Można tu wymienić np. Wiktora Hahna, W. Podlachę, M. Schorra, Stefana Tomaszewskiego (*Stepana Tomaszewskoho*) czy Konstantego Wojciechowskiego.

Również wśród **bibliotekarzy** było wielu historyków (27, przy 21 z podstawową profesją). Dużo ich pracowało przede wszystkim w Osolineum, co od czasów założyciela fundacji, a szczególnie za dyrekcji A. Bielowskiego, stanowiło tendencję wręcz obowiązującą, by uczeni, najlepiej historycy, byli merytorycznymi pracownikami biblioteki ZNiO. Stąd zarówno jej kuratorzy (M. Dzieduszycki, A. Małecki), dyrektorzy (A. Bielowski, W. Kętrzyński), jak i kustosze (np. A. Hirschberg czy Bronisław Czarnik) to historycy¹⁰³. Dziewięciu pracowników Biblioteki Uniwersyteckiej zajmowało się historią i to najczęściej naukowo¹⁰⁴. Najbardziej znane przykłady to jej wieloletni dyrektor Aleksander Semkowicz i jego zastępca F. Papee.

Szesnastu **księży świeckich i zakonnych** zajmowało się najczęściej historią Kościoła (często lwowskiego) oraz swoich macierzystych zakonów. Za przykłady mogą tu posłużyć wspomniane wyżej ks. J. Bilczewski¹⁰⁵, ks. J. Fijałek¹⁰⁶, bernardyn o. Adam Norbert Golichowski¹⁰⁷, ks. E. Ogo-

¹⁰² J. Dybiec, *Życie naukowe w Galicji doby autonomicznej. Galicja i jej dziedzictwo*, t. 3: *Nauka i oświata*, red. A. Meissner, J. Wyrozumski, Rzeszów 1995, s. 41.

¹⁰³ A. Toczek, *Książka i biblioteka w badaniach...*

¹⁰⁴ *Tamże*.

¹⁰⁵ M. Tarnawski, *Arcybiskup Józef Bilczewski. Krótki rys życia i prac*, Kraków 1991, s. 12-13 (oparte na wydaniu lwowskim z 1924).

¹⁰⁶ Zob. m.in. A. Vetulani, *Ks. Jan Fijałek historyk Kościoła Polskiego*, „*Analecta Cracoviensia*”, t. II (1970), przedruk: „*Polonia Sacra*” R. I (XIX), nr 1/45 (1997); *Notaty ks. J. Fijałka przeznaczone do Kroniki Wydziału Teologicznego [uniwersytet we Lwowie]*, 1901, Biblioteka Naukowa PAU i PAN, sygn. 4702, t. 6.

¹⁰⁷ A. N. Golichowski, *Autobiografia*, Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie, sygn. RGP k. 94.

nowski, ks. A. Petruszewicz oraz jezuici o. Jan Sygański i o. S. Załęski¹⁰⁸ i in.

Pośród omawianych osób znalazło się również 14 archiwistów. Jak silna ich reprezentacja występowała w środowisku historyków lwowskich, niech potwierdzą tylko 4 nazwiska. To – długoletni dyrektor Archiwum Krajowego Akt Grodzkich i Ziemskich, O. Balzer, a następnie dyrektor Archiwum Państwowego we Lwowie, Eugeniusz Barwiński¹⁰⁹, dyrektor tamtejszego Archiwum Miejskiego, Aleksander Czołowski-Sas¹¹⁰ oraz wieloletni adiunkt w archiwum kierowanym przez O. Balzera, zwanym też bernardyńskim, Antoni Prochaska¹¹¹. Wszyscy oni to przecież również wybitni historycy¹¹².

Ponad jedna trzecia badanych historyków zajmowała wysokie stanowiska naukowe, przede wszystkim w Uniwersytecie Lwowskim. Trzydziestu ośmiu z nich to profesorowie zwyczajni, dwunastu nadzwyczajni, tyle samo docentów oraz jeden profesor tytularny. Oni też przewodzili temu środowisku i decydowali o jego wszechstronności badawczej w naukach historycznych oraz w jego organizacji. O ogromnym ich znaczeniu w naukowym środowisku Uniwersytetu Lwowskiego, poważnym wpływie na kierowanie uczelnią oraz Wydziałami: Filozoficznym, Prawniczym i Teologicznym, świadczy częstotliwość i liczba sprawowania przez nich najwyższych funkcji. Trzynastu historyków lwowskich to rektorzy Uniwersytetu. Byli to najczęściej uczeni o najwyższym dorobku zarówno naukowym, naukowo-organizacyjnym, jak i społecznym. Siedmiu z nich sprawowało wszystkie trzy najważniejsze funkcje uczelniane: rektora, prorektora i dziekana. Należeli do nich W. Abraham, O. Balzer, L. Ćwikliński, ks. J. Fijałek, L. Finkel i A. Małecki. Stanowisko prorektora piastowało 9 spośród badanych osób, a 22 dziekana.

Szereg historyków lwowskich rozwinęło swoją działalność w Akademii Umiejętności. Jak stwierdza Julian Dybiec: „Szeroko pojmowana historia zajmowała w pracach i działalności Akademii szczególne miejsce”¹¹³. Dwu-

¹⁰⁸ S. Załęski SJ, *Pamiętnik*, Archiwum Prowincji Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie, rkps nr 1248, I-VII.

¹⁰⁹ A. Kamiński, *Eugeniusz Barwiński, historyk, bibliotekarz i archiwista*, „Archeion” 1959, s. 95-121.

¹¹⁰ J. Zieliński, A. Czołowski. *W czterdziestolecie pracy archiwalnej, konserwatorskiej i naukowej 1891–1931*, „Studia Lwowskie”, Lwów 1932, s. 367-385.

¹¹¹ „Kwartalnik Historyczny” R. XLV: 1931, s. 53-74.

¹¹² Dość licznie reprezentowani byli także urzędnicy i to nieraz wysocy rangą oraz dziennikarze i literaci.

¹¹³ J. Dybiec, *Polska Akademia Umiejętności 1872–1952*, Kraków 1993, s. 88. Zauważa on dalej: „Historia zajmowała w pracach Akademii ważne miejsce ze względu na sytuację narodu podzielonego między trzech zaborców. Badania historyczne służyły

dziesięciu dwóch historyków lwowskich to jej członkowie czynni¹¹⁴, a dwiętnastu członkowie korespondenci. Czołówka lwowskich historyków to członkowie siedmiu komisji AU. Najliczniej była przez nich obsadzona Komisja Historyczna. Powstała ona w 1873 r. Na jej członków najpierw powołano miejscowych, krakowskich historyków. Następnie grono to poszerzono, m.in. o czołowych lwowskich badaczy dziejów, jako członków zwyczajnych, nadzwyczajnych i przybranych. W 1873 r. na 50 członków 16 wywodziło się ze Lwowa. Stanowili oni natomiast większość jej członków zwyczajnych. Przy ścisłej współpracy Józefa Szujskiego z K. Liske powstało Lwowskie Grono Komisji Historycznej, złożone z 10 osób¹¹⁵. Ich zadanie to głównie współdziałanie z Komisją w Krakowie „przy opracowywaniu regestrów dokumentów średniowiecznych oraz sporządzaniu repertorium dokumentów dotąd opublikowanych w różnych wydawnictwach i czasopiśmie”¹¹⁶. Przejęli oni również kontynuację wydawania *Monumenta Poloniae Historica*. Kraków udzielał pomocy finansowej, a tamtejsi członkowie Komisji brali udział w przeprowadzaniu kwerendy archiwalnej. J. Szujski po długich zabiegach wystarał się o przyznanie przez zarząd stałych kwot na druk *Monumentów*¹¹⁷. Krakowska Komisja Historyczna wystarała się dla Grona Lwowskiego o druk sprawozdań z odbywanych posiedzeń oraz udzieliła poparcia w Wydziale II Akademii dla druku prac monograficznych członków. Przewodniczącym Grona Komisji Historycznej we Lwowie z ramienia AU był przez 20 lat A. Małecki. Pięć osób to członkowie Komisji Historii Sztuki. Stanowisko przewodniczącego Grona Komisji Historii Sztuki we Lwowie z ramienia AU pełnił J. Bołoz-Antoniewicz. Sporo tekstów zamieszczali lwowscy badacze dziejów na łamach naukowych

utrzymaniu świadomości narodowej, decydowały o ciągłości trwania narodu”. W tym kontekście szereg istotnych rozpraw lwowskich historyków, z których do dzisiaj wiele zachowało wartość naukową, ma szczególną wymowę. Podkreśla wysoką wówczas pozycję nauk historycznych, a pośród nich lwowskich uczonych.

¹¹⁴ Należeli do nich m.in.: W. Abraham, Sz. Askenazy, O. Balzer, A. Bielowski, L. Finkel, W. Kętrzyński, K. Liske, A. Małecki, I. Szaraniewicz czy T. Wojciechowski. L. Kubala, pomimo tak wysokiej godności, dwukrotnie z powodów politycznych (wcześniejszego wybitnego udziału w powstaniu styczniowym i odbicia w związku z tym kary więzienia) nie otrzymał Katedry Historii Polski, najpierw na UJ, a później na Uniwersytecie Lwowskim. Zaszczyt czynnego członkostwa AU spotkał również W. Łozińskiego, który nie był pracownikiem naukowym, podobnie jak nie posiadający stopnia naukowego A. Petruszewicz. Oczywiście, ich zasługi dla środowiska naukowego i kulturalnego Lwowa są niezaprzeczone.

¹¹⁵ K. Stachowska, *Ze studiów nad organizacją nauki w Krakowie na polu historii w latach 1860–1886*, „Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie” R. IV: 1958, Wrocław–Kraków 1960 s. 159.

¹¹⁶ *Tamże*.

¹¹⁷ *Tamże*, s. 168.

organów AU – w „Rozprawach i Sprawozdaniach z posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego”, „Pamiętniku Akademii Umiejętności w Krakowie. Wydziały Filologiczny i Historyczno-Filozoficzny” (1874–1890) oraz w „Roczniku”. Przeważają tu rozprawy uczonych krakowskich i lwowskich. Reasumując, co najmniej 61 historyków stolicy Galicji to członkowie AU albo jej komisji.

Ważną rolę w rozwoju nauk historycznych w Polsce odgrywały **zjazdy historyczne**, na przemian odbywające się we Lwowie i w Krakowie. To wyraz czołowej roli, jaką wówczas obydwie ośrodki zajmowały w polskiej nauce historycznej¹¹⁸. Pierwszy Zjazd Historyczny im. Jana Długosza odbył się w Krakowie w 1880 r.¹¹⁹, zorganizowany przez AU. Organizację następnych zjazdów AU powierzyła Towarzystwu Historycznemu. II Zjazd Historyków Polskich odbył się w 1890 r. we Lwowie. Zajęto się tu głównie omówieniem stanu historii Polski, historii regionów oraz sprawami wydawniczo-metodycznymi. Kulminacyjny jego punkt stanowiła polemika między Tadeuszem Korzonem a Oswaldem Balzerem o kierunek polskiej historiografii. Ten zjazd m.in. zwrócił uwagę na konieczność rozwinięcia badań nad dziejami Lwowa. Trzeci i ostatni w okresie zaborów Zjazd Historyków Polskich odbył się w Krakowie w 1900 r. Dużą rolę odegrał tu Sz. Askenazy, który wystąpił z programem badań i wydawania źródeł z historii nowożytnej.

Wszechstronną działalność rozwinęli historycy lwowscy w ramach **towarzystw naukowych i pokrewnych**, działających na terenie Lwowa¹²⁰. Odnotowano ich 33. Na szeroką skalę rozwinęły się one dopiero pod koniec XIX w. Najliczniej i najbardziej owocnie pracowali oni w **Towarzystwie Historycznym**¹²¹, powstałym w 1887 r. Osiem osób to jego członkowie założyciele, trzej to prezesi (K. Liske, T. Wojciechowski i L. Finkel). Należeli do niego również historycy ukraińscy (co najmniej 11, m.in. A. Barwiński, J. Celewicz, I. Franko, A. Kollesa, a nawet sam M. Hruszewski). Należy podkreślić poważny wpływ Towarzystwa na rozwój kulturalny m. Lwowa¹²². Z jego inicjatywy powstało szereg wybitnych prac z mała

¹¹⁸ A. F. Grabski, *dz. cyt.*, s. 125.

¹¹⁹ *Pamiętnik Zjazdu Historycznego Polskiego im. Jana Długosza odbytego w Krakowie w czterechsetletnią rocznicę jego śmierci*, Kraków 1881; *Pamiętnik II Zjazdu Historyków Polskich we Lwowie*, Lwów 1890; *Pamiętnik III Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie*, Kraków 1900.

¹²⁰ Podstawowe dane o szeregu z nich można znaleźć w *Słowniku Polskich Towarzystw Naukowych*, t. I, Wrocław 1978, t. II, cz. 1, Wrocław 1990, t. II, cz. 2, Wrocław 1994.

¹²¹ *Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1986*, Wrocław 1990, s. 85–95; *Polskie Towarzystwo Historyczne 1886–1936. Księga pamiątkowa*, Lwów 1937.

¹²² F. Papee, *Towarzystwo Historyczne 1886–1900...*, s. 16–17.

znanych dotąd dziejów Lwowa. Jego członkowie przyczynili się do reorganizacji i uporządkowania Archiwum Miejskiego na podstawach naukowych. W tej atmosferze powstawały muzea, Towarzystwo Miłośników Przeszłości Lwowa. Rada Miejska natomiast zainicjowała i wydała popularną historię Lwowa, pióra Fryderyka Papee. Liczba członków Towarzystwa Historycznego wahała się między 200–300 osób, z tego do 1911 r. ponad 70 procent stanowili lwowianie¹²³. Z końcem 1912 r. doszło do zorganizowania Krakowskiego Koła TH. Stąd i ogólna liczba jego członków osiągnęła najwyższy dotychczas pułap – 329 osób.

Co najmniej dwunastu lwowskich historyków literatury rozwinęło szeroką działalność w **Towarzystwie Literackim im. A. Mickiewicza**¹²⁴. Historycy ukraińscy wzięli wydatny udział (w liczbie co najmniej dwunastu) w rozwoju **Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki**¹²⁵. Czterech z nich to jego prezesi (E. Ogonowski, A. Barwiński, J. Celewicz i M. Hruszewski, który także dyrektorował jego Sekcji Filozoficzno-Historycznej). Historycy lwowscy odegrali również wiodącą rolę w działalności **Towarzystwa Popierania Nauki Polskiej we Lwowie**, pełniąc szereg istotnych funkcji. Prezesami w charakteryzowanym okresie byli właśnie lwowscy badacze dziejów – najpierw A. Małecki, a następnie O. Balzer, główny jego inicjator i organizator¹²⁶.

Ponad 41 historyków lwowskich zaangażowało się w działalność 26 towarzystw naukowych działających w pozostałych dwóch zaborach, w państwach zaborczych oraz innych zagranicznych. Najwięcej członków posiadało lwowskie środowisko historyczne w Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk (honorowych i korespondencyjnych – 9 osób)¹²⁷, w Towarzystwie Naukowym Warszawskim (5, m.in. 3 członków rzeczywistych)¹²⁸, w Towarzystwie Archeologicznym w Moskwie (3) oraz w Polskim Towarzystwie Historyczno-Literackim w Paryżu (2).

¹²³ Tamże, s. 7.

¹²⁴ Kolejni jego prezesi to: R. Pilat, J. Kallenbach i W. Bruchnalski; o tym istniejącym do dzisiaj towarzystwie naukowym zob. S. Fita, *Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza 1886–1986*, Wrocław 1990 i *Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza. Sylwetki zasłużonych*, Wrocław 1962.

¹²⁵ Ja. Hrycak, *Naukowe Towarzystwo im. T. Szewczenki (NTSZ)* [w:] *Dovidnyk z istorii Ukrainy*, Wydannja 2-he, doopracovane i dopolnjene, Kyjiv 2001, s. 502-504.

¹²⁶ R. Nowacki, *Oswald Balzer...*, s. 226-235; Z. Wasilewski, *Lwów przodujący. Szkice do dziejów kultury umysłowej w Polsce 1895–1914*, ZNiO, rkps 11567/II, k. 126-127.

¹²⁷ Członkowie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk to głównie historycy lwowscy, pochodzący z zaboru pruskiego, np. L. Cwikliński, B. Dembiński, W. Kętrzyński czy K. Liske, nie licząc ojca i syna Semkowiczów.

¹²⁸ Lwowscy członkowie rzeczywisci Towarzystwa Naukowego Warszawskiego to: L. Bernacki, P. Dąbkowski i K. Wojciechowski.

Wszechstronne i liczne były **związki historyków lwowskich z prasą**¹²⁹. Ponad połowa z nich pracowała w redakcjach gazet i czasopism lwowskich, przeważnie jako redaktorzy naczelni (około 50 osób). Ponad 20 zaangażowało się w dwóch lub więcej redakcjach. Z 20 czasopism naukowych aż 16 posiadało miejscowych historyków jako redaktorów naczelnych. Należy tu w kolejności ukazywania się wymienić trzy najważniejsze pisma: samoistny dodatek „Gazety Lwowskiej” – „Przewodnik Naukowy i Literacki” (1873–1919), kierowany najpierw przez W. Łozińskiego, a następnie przez A. Krehowieckiego. Był on w większości redagowany i wypełniany przez historyków lwowskich, chociaż nie brakowało również krakowskich. Następnym to „Kwartalnik Historyczny”, pierwsze na ziemiach polskich w pełni fachowe i uniwersalne polskie czasopismo historyczne. W omawianym okresie kierowało nim ośmiu redaktorów naczelnych, najdłużej A. Semkowicz¹³⁰. W latach 1887–1914 ukazały się na jego łamach opracowania 366 historyków, z tego 156 lwowskich, 101 krakowskich, a dalej już tylko 31¹³¹. Kolejne naukowe czasopismo redagowane w całości przez lwowskich historyków, tym razem literatury – to „Pamiętnik Literacki”, organ Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza. I na jego łamach przeważali autorzy ze Lwowa, ale nie brakowało też m.in. głośnych nazwisk z Krakowa, a dopiero w dalszej kolejności z Warszawy i Berlina. Dla historyków ukraińskich najistotniejszym organem, m.in. przez nich redagowanym, były „Zapysky” Towarzystwa Naukowego im. Tarasa Szewczenki. Ich długoletni redaktor to M. Hruszewski¹³².

Co najmniej 14 historyków lwowskich blisko związało się z przynajmniej 23 naukowymi czasopismami historycznymi z zagranicy. Zamieszczali tam oni zarówno wyniki swoich badań, jak i informowali zachodnią Europę o osiągnięciach galicyjskich nauk historycznych. Dobitym przykładem może być bliska, wieloletnia współpraca K. Liskego ze słynnym monachijskim „Historische Zeitung” Sybela, które stało się modelowym pismem dla „Kwartalnika Historycznego”.

Reasumując, lwowskie środowisko historyczne odegrało zasadniczą rolę w rozwoju nauk historycznych w Polsce w okresie między powstaniem styczniowym a odrodzeniem się Polski Niepodległej. Potwierdzeniem tej tezy jest powstanie i rozwój we Lwowie Towarzystwa Historycznego wraz z „Kwartalnikiem Historycznym”, ogólnopolskie zjazdy historyczne m.in. tu się odbywające i ich spory udział w dorobku AU. Także ogromny

¹²⁹ Zob. A. Toczek, *Związki historyków lwowskich z prasą (1860–1918)*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” t. IV (2001), z. 1(7), s. 7-28.

¹³⁰ *Tamże*, s. 11.

¹³¹ *Tamże*.

¹³² *Dovidnyk z istorii Ukrainy ...*, s. 250.

dorobek badawczy (ze zwróceniem głównej uwagi na naukowe wykorzystywanie źródeł często z zagranicznych archiwów) i popularyzatorski. Dobitym wyrazem ciągłości dorobku lwowskiego środowiska historycznego są rozwijające się we Lwowie do 1939 r. i działające z powodzeniem do dzisiaj wspomniane wyżej Towarzystwo Historyczne (obecnie Polskie Towarzystwo Historyczne) i jego organ „Kwartalnik Historyczny”. Szereg historyków lwowskich zaliczanych jest do najwybitniejszych polskich (a także ukraińskich) badaczy dziejów tego okresu, m.in. W. Abraham, Sz. Askenazy, O. Balzer, L. Finkel, M. Hruszewski, L. Kubala, K. Liske, A. Małcki, R. Pilat, A. Prochaska, A. Semkowicz, I. Szaraniewicz czy T. Wojciechowski, znani również za granicą. Podobnie jak społeczeństwo ówczesnego Lwowa, tak i jego środowisko historyczne było bardzo zróżnicowane, np. pod względem narodowościowym czy struktury zawodowej, co miało również wpływ na jego kształt. Różnorodność ta przyczyniała się do wzbogacenia jego roli i dorobku.

Środowisko to charakteryzowało się wysokim poziomem wykształcenia. Większość omawianych historyków na trwale lub długo była z nim związana. Jego wszechstronny rozwój naukowy potwierdza także duża liczba wysokich stopni oraz stanowisk naukowych. Historycy lwowscy interesowali się głównie historią Polski (coraz częściej jednak na tle dziejów powszechnych) wraz z historią Rusi, w tym dziejami politycznymi, coraz częściej podejmowali też nową tematykę – np. z zakresu historii gospodarczej. Dużo mniej interesowała ich historia powszechna, chociaż odnotowali szereg pojedynczych, wartościowych prac z tego zakresu. Historycy lwowscy na trwale wpisali się w dzieje polskiej historiografii. Wiele ich ustaleń do dzisiaj nie straciło naukowej wartości i aktualności.

HISTORYCY LWOWSCY 1860–1918¹

ABRAHAM Władysław (1860–1941); we Lwowie (dalej: Lw.): od 1888	BADECKI Karol Józef (1886–1953); Lw.: cały czas ²
ANTONIEWICZ-BOŁOZ Jan (1858– 1922); Lw.: od 1893	BALZER Oswald Marian (1858–1933); Lw.: cały czas
ASKENAZY Szymon (1865–1935); Lw.: 1894–1914	BAŁABAN Majer (1877–1942/1943); Lw.: do 1914

¹ Lista historyków lwowskich badanych w tej pracy zawiera 177 nazwisk. Pełna liczba historyków środowiska lwowskiego (1860–1918) obejmuje ok. 200 osób.

² Stwierdzenie: „cały czas” w tym i w poniższych przypadkach oznacza lata zamieszkania i pracy lub tylko pracy we Lwowie w badanym okresie 1860–1918.

- BARANOWSKI Mieczysław (1851–1898); Lw.: od 1887
- BARWIŃSKI Aleksander (Barwiński; Ołeksander)³ (1847–1926); Lw.: od 1888
- BARWIŃSKI Bohdan (Barwiński; Bohdan) (1880–1962); Lw.: cały czas
- BARWIŃSKI Eugeniusz (1874–1947); Lw.: cały czas
- BATOWSKI Zygmunt (1876–1944); Lw.: cały czas
- BERNACKI Ludwik (1882–1939); Lw.: cały czas
- BIEGELEISEN Henryk (1855–1934); Lw.: cały czas
- BIEŁOWSKI August (1806–1876); Lw.: cały czas
- BILCZEWSKI Józef ks. (1860–1923); Lw.: od 1891
- BIZOŃ Franciszek (1857–1921); Lw.: 1891–1892, 1898–1916
- BORKOWSKI DUNIN Sewer (1856–1908); Lw.: cały czas (działalność historyczna)⁴
- BOSTEL Ferdynand (1860–1935); Lw.: cały czas (poza 1901–1905)
- BRUCHNALSKI Wilhelm (1858–1938); Lw.: cały czas
- BRZESKI Tadeusz (1884–1958); Lw.: cały czas
- BUBER Salomon (1827–1906); Lw.: cały czas
- BULANDA Edmund (1882–1951); Lw.: od 1916
- BUZEK Józef (1873–1936); Lw.: od 1902
- BYK Eleazar (1881–1924); Lw.: cały czas
- CARO Jecheskiel, Ezechiel (1844–1915); Lw.: od 1891
- CELEWICZ Julian (Cełewycz Julian) (1843–1892); Lw.: 1869–1871, 1875–1892
- CHŁĘDOWSKI Kazimierz (1843–1920); Lw.: 1867–1881
- CHOŁODECKI BIAŁYNIA Józef (1852–1935); Lw.: od 1902
- CHYBIŃSKI Adolf (1880–1952); Lw.: od 1912
- CZARNIK Bronisław (1858–1918); Lw.: cały czas
- CZOŁOWSKI-SAS Aleksander (1865–1944); Lw.: do 1915
- ĆWIKLIŃSKI Ludwik (1853–1943); Lw.: 1876–1902
- DANYSZ Antoni (1853–1925); Lw.: 1895–1909
- DĄBKOWSKI Przemysław (1877–1950); Lw.: cały czas
- DELKIEWICZ Józef ks. (Delkewycz Josif) (1822–1912); Lw.: cały czas
- DEMBIŃSKI Bronisław (1858–1939); Lw.: 1892–1916
- DRAGAN Marcin (1882–1966); Lw.: 1910–1915
- DROHOJOWSKI Jan (1858–1911); Lw.: cały czas
- DZIEDUSZYCKI Maurycy (1813–1877); Lw.: cały czas
- DZIEDUSZYCKI Wojciech (1848–1909); Lw.: od 1894

³ Dla historyków ukraińskich i polsko-ukraińskich podawana jest transliteracja brzmienia imienia i nazwiska w języku ukraińskim.

⁴ S. Dunin-Borkowski mieszkał w swoich gródeckich dobrach, ale we Lwowie wydawał swoje książki i prezesował tutejszemu Towarzystwu Heraldycznemu. Pochowany został także na Cmentarzu Łyczakowskim w grobowcu rodzinnym.

- DŹYDŹORA Iwan (1880–1919); Lw.: cały czas
- FIJAŁEK Jan (1864–1936); Lw.: 1896–1912
- FINKEL Ludwik (1858–1930); Lw.: cały czas
- FRANKE Jan (1846–1918); Lw.: cały czas
- FRANKO Iwan (1846–1916); Lw.: od 1875–1892 i od 1895
- FRIEDBERG Jan (1870–1949); Lw.: od 1903
- GAWROŃSKI, Rawita-Gawroński Franciszek (1846–1930); Lw.: od 1892
- GAŚSIOROWSKA-GRABOWSKA Natalia (1881–1964); Lw.: 1905–1910
- GEBERT Bronisław (1874–1920); Lw.: 1896–1901, 1903–1914
- GLĄBIŃSKI Stanisław (1862–1943?); Lw.: cały czas
- GODEBSKI Franciszek Ksawery (1801–1869); Lw.: cały czas
- GOLICHOWSKI Adam, imię zakonne Norbert (1848–1921); Lw.: do 1887, 1894–1897, 1900–1912
- GORCZAK Bronisław (1854–1918); Lw.: 1876–1881
- GORZYCKI Kazimierz (1865–1912); Lw.: cały czas
- GÓRKA Olgierd (1887–1955); Lw.: 1905–1910 (1914)⁵
- GRABOWSKI Ignacy ks. (1878–1950); Lw.: cały czas
- GROMNICKI Tadeusz ks. (1851–1939); Lw.: do 1884
- GRZEGORZEWSKI Jan (1846–1922); Lw.: 1870–1914, od 1918
- GUBRYNOWICZ Bronisław (1870–1933); Lw.: cały czas
- HADACZEK Karol (1873–1914); Lw.: cały czas
- HAHN Wiktor (1871–1959); do 1896 i od 1899
- HALBAN Blumenstock Alfred (1865–1926); Lw.: od 1905
- HARTLEB Kazimierz (1886–1951); Lw.: cały czas
- HECK Korneli (1860–1911); Lw.: 1878–1883, 1885–1888, 1891–1902 i od 1908
- HIRSCHBERG Aleksander (1847–1907); Lw.: cały czas
- HORDYŃSKI Zdzisław (1856–1895); Lw.: cały czas
- HRUSZEWSKI Michał (Hruszewskij Myhajło) (1866–1934); Lw.: 1894–1914
- JANELLI Marian (1873–1945); Lw.: 1902–1904, 1905–1915
- JANIK Michał (1874–1948); Lw.: 1904–1914
- JANOWICZ Aleksander (1843–po 1912); Lw.: cały czas
- JANOWSKI Józef (1832–1914); Lw.: 1874–1914
- JANUSZ Bohdan (1887–1930); Lw.: cały czas

⁵ O. Górka już na studiach historycznych na Uniwersytecie Lwowskim od 1907 r. pełnił funkcję bezpłatnego asystenta w Katedrze Historii Polski u prof. S. Zakrzewskiego. Od 1910 r. odbywał studia uzupełniające w Paryżu, przygotowując jednocześnie swoją pracę doktorską. W 1912 r. wygrał konkurs na objęcie przyszłej katedry historii południowego wschodu Europy na Uniwersytecie Lwowskim. W tym celu został wysłany na studia przygotowawcze na Bliski Wschód. Wybuch I wojny światowej przekreślił jednak nadzieje Górki na nową katedrę..

- JAWORSKI Franciszek (1873–1914); Lw.: cały czas
- JOUGAN Władysław (1855–1942); Lw.: cały czas
- KALICKI Bernard (1840–1884); Lw.: cały czas
- KALINKA Walerian (1826–1886); Lw.: 1880–1886
- KALLENBACH Józef (1861–1929); Lw.: 1904–1915, 1916–1917
- KALITOWSKI Emil (Kałytowyj Omelian) (1855–1926); Lw.: 1877–1900
- KANTECKI Klemens (1851–1885); Lw.: 1872–1882
- KASPROWICZ Jan (1860–1926); Lw.: od 1888/1889
- KĘTRZYŃSKI Wojciech (1838–1918); Lw.: od 1873
- KIPA Emil (1886–1958); Lw.: cały czas
- KLEINER Juliusz (1886–1957); Lw.: do 1916
- KOLLESA Aleksander (Kołhesa Ołeksander) (1867–1945); Lw.: od 1895
- KOŁACZKOWSKI Julian (1837–1889); Lw.: cały czas
- KORZENIOWSKI Józef (1863–1921); Lw.: 1896–1905
- KOSCHEMBAHR-ŁYSKOWSKI Ignacy (1864–1945); Lw.: 1900–1915
- KOSTANECKI Antoni (1866–1941); Lw.: 1910–1915
- KOT Stanisław (1885–1975); Lw.: 1904–1910
- KOZICKI Władysław (1879–1936); Lw.: cały czas
- KRECHOWIECKI Jan (1805–1885); Lw.: od 1865
- KREWIECKI Jan (Krewiećkyj Iwan) (1883–1940); Lw.: 1905–1914
- KRUCZKIEWICZ Bronisław (1849–1918); Lw.: 1877–1879 i od 1888
- KRYPIAKIEWICZ JAN (Krypiakewycz Iwan) (1886–1967); Lw. do co najmniej 1914
- KUBALA Ludwik (1838–1918); Lw.: 1869–1874 i od 1875
- KUCHARSKI Eugeniusz (1880–1952); Lw.: 1911–1914 i od 1918
- KWIATKOWSKI Saturnin (1856–1902); Lw.: do 1895
- LEWICKI Anatol (1841–1899); Lw.: 1879–1883
- LEWICKI Józef (1882–1942); Lw.: 1907–1910
- LISKE Ksawery (1838–1891); Lw.: od 1868
- LORET Maciej (1880–1949); Lw.: 1904–1907 i 1910–1916
- LUKAS Stanisław (1855–1882); Lw.: do 1877 (a jako historyk lwowski do śmierci)
- ŁEMPICKI Stanisław (1886–1947); Lw.: cały czas (poza r. szk. 1913–1914)
- ŁOZIŃSKI Bronisław (1848–1911); Lw.: cały czas
- ŁOZIŃSKI Władysław (1843–1913); Lw.: cały czas
- MAJCHROWICZ Franciszek (1858–1928); Lw.: 1877–1885, 1892–1897 i od 1903
- MAŁECKI Antoni (1821–1913); Lw.: cały czas
- MAURER Roman (1852–1884); Lw.: ok. 1873–1879
- MODELSKI Teofil (1881–1967); Lw.: cały czas
- MOKŁOWSKI Kazimierz (1869–1905); Lw.: od 1897
- NANKE Czesław (1883–1950); Lw.: od 1913
- NUSBAUM-HILAROWICZ Józef (1859–1917); Lw.: od 1892

- OCHENKOWSKI Władysław (1840–1908); Lw.: 1873–1875, 1877–1878 i od 1892
- OGONOWSKI Emilian (Ohonowskyj Omelian) (1833–1894); Lw.: cały czas
- OSTASZEWSKI-BARAŃSKI Kazimierz (1861–1913); Lw.: cały czas
- PANNENKOWA Irena (1879–1969); Lw.: 1899–1905, 1910–1914 i od 1915
- PAPEE Fryderyk (1856–1940); Lw.: 1879–1905
- PAWLIKOWSKI Jan Gwalbert (1860–1939); Lw.: 1892–1915
- PAWŁOWSKI Bronisław (1883–1962); Lw.: do 1914
- PAZDRO Zbigniew (1873–1939); Lw.: do 1914
- PEPŁOWSKI-SCHNUR Stanisław (1859–1900); Lw.: cały czas
- PETRUSZEWICZ Antoni (Petruszewycz Antin) (1821–1913); Lw.: od 1862
- PETZOLD Emil (1859–1932); Lw.: od 1897
- PILAT Roman (1846–1906); Lw.: cały czas
- PODLACHA Władysław (1875–1951); Lw.: od 1909
- POLACZKÓWNA Helena (1881–1942); Lw.: cały czas
- PORĘBOWICZ Edward (1862–1937); Lw.: od 1897
- PROCHASKA Antoni (1852–1930); Lw.: cały czas
- RADZIMIŃSKI, Luba-Radzimiński Zygmunt (1843–1928); Lw.: od 1904
- RAWER Karol (1852–1907); Lw.: do 1883 i od 1885
- RUTKOWSKI Jan (1886–1949); Lw.: cały czas
- SAWCZYŃSKI Henryk (1861–1923); Lw.: cały czas
- SAWICKI-STELLA Jan (1831–1911); Lw.: od 1871
- SCHIPPER Izaak, Schiper Ignacy (1884–1943); Lw.: od ok. 1907 do 1914
- SCHMITT Henryk (1817–1883); Lw.: cały czas (poza 1864–1865)
- SCHNEIDER Antoni (1825–1880); Lw.: cały czas
- SCHNEIDER Stanisław (1858–1917); Lw.: od 1894
- SCHORR Mojżesz (1874–1941); Lw.: od 1898
- SEMKOWICZ Aleksander (1850–1923); Lw.: cały czas
- SEMKOWICZ Władysław (1878–1949); Lw.: do 1903 i od 1905
- SINKO Tadeusz (1877–1966); Lw.: 1907–1913
- SKAŁKOWSKI Adam (1877–1951); cały czas
- SKROCHOWSKI Eustachy ks. (1843–1895); Lw.: 1891–1894
- SMOLKA Franciszek Ksawery (1882–1942); Lw.: cały czas (poza 1906/7–1907/8)
- SOBIESKI Stanisław (1825–1884); Lw.: do 1868, 1871–1873, 1878–1880
- SOCHANIEWICZ Stefan (1891–1917); Lw.: cały czas
- STADNICKI Kazimierz (1808–1886); Lw.: cały czas
- STARZYŃSKI Stanisław (1853–1935); Lw.: cały czas
- STUDZINSKI Cyryl (Studziński Kyryło) (1868–1941); Lw.: od 1900
- SYGAŃSKI Jan (1853–1918); Lw.: 1884–1886, 1892–1895, 1897–1906
- SZAJNOCHA Karol (1818–1868); Lw.: cały czas

- SZARANIEWICZ Izydor (Szaranewycz Isydor) (1829–1901); Lw.: cały czas
- SZELAŃGOWSKI Adam (1873–1961); Lw.: do 1914
- SZUMOWSKI Władysław (1875–1954); Lw.: 1903–1916, 1917–1918
- SZYDELSKI Szczepan ks. (1872–1967); Lw.: 1892–1896 i od 1901
- ŚWIĘCICKI Hilarion (Świenicyćkyj Ilarion) (1876–1956); Lw.: do 1914
- TARNAWSKI Mieczysław ks. (1886–1928); Lw.: cały czas
- TERLECKI Emilian (Terlećkyj Ome-lian) (1873–1958); Lw.: 1900–1910
- TOMASZEWSKI Stefan (Tomasziwśkyj Stepan) (1875–1930); Lw.: 1908–1914
- TRETIK Józef (1841–1923); Lw.: od ok. 1875 do 1886
- TWARDOWSKI Kazimierz (1866–1938); Lw.: od 1895
- WASILEWSKI Zygmunt (1865–1948); Lw.: 1902–1915
- WASYLEWSKI Stanisław (1885–1953); Lw.: cały czas
- WĘCLEWSKI Zygmunt (1824–1887); Lw.: 1872–1887
- WERNER Richard Maria (1854–1913); Lw.: od 1883
- WINIARZ Alojzy (1868–1912); Lw.: cały czas
- WISŁOCKI Władysław (1841–1900); Lw.: 1867–1874
- WITKOWSKI Stanisław (1866–1950); Lw.: od 1898
- WOJCIECHOWSKI Konstancy (1872–1924); Lw.: do 1898 i od 1900
- WOJCIECHOWSKI Tadeusz (1838–1919); Lw.: od 1875
- WROTNOWSKI Antoni (1823–1900); Lw.: od 1883
- WYSOCKI Stanisław ks. (1876–1917); Lw.: 1895–1912
- ZAKRZEWSKI Stanisław (1873–1936); Lw.: od 1906
- ZAŁĘSKI Stanisław ks. (1843–1908); Lw.: 1871–1879 i 1899–1902
- ZAWADZKI Władysław (1824–1891); Lw.: cały czas
- ZEISSBERG Henryk von (1838–1899); Lw.: 1863–1872
- ŻYŁA Władysław ks. (1877–1926); Lw.: cały czas

Dyskusja po referacie Alfreda Toczka:
Środowisko historyków lwowskich w latach 1860–1918

Andrzej Śródka:

Zadam trzy pytania i zrobię jedną uwagę.

Wspomniał Pan o pochodzeniu społecznym historyków lwowskich. Rozróżnił Pan przy tym inteligencję i ziemiaństwo. Nie bardzo rozumiem tego rozróżnienia. Według mnie jest to ta sama grupa, jakkolwiek być może zawodowo zróżnicowana.

Czy brał Pan pod uwagę tylko historyków działających we Lwowie, czy w całym obszarze lwowskim? W tym drugim przypadku należałoby tę grupę znacznie rozszerzyć. Wiadomo, że historycy działający poza